

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Bernard Bolzano a jeho představy o společnosti

Vypracoval: Kateřina Šťastná
Vedoucí práce: PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

České Budějovice 2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně a pouze s použitím literatury uvedené v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 25. 6. 2014

.....

Kateřina Šťastná

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Heleně Pavličíkové, CSc. za odborné vedení, cenné rady, připomínky, zájem a čas, který mi věnovala.

Anotace

Bakalářská práce, nazvaná *Bernard Bolzano a jeho představy o společnosti*, se zabývá charakteristikou a rozбором filosofických názorů Bernarda Bolzana, zejména analýzou jeho vybraných děl, v nichž se věnuje problematice společnosti.

První část se zabývá životopisem Bernarda Bolzana a jeho významem v historii společenských věd. Další část se věnuje Bolzanově pedagogické a přednáškové činnosti. Třetí část je věnována Bolzanově kritice názorů Immanuela Kanta.

Čtvrtá část se zabývá charakteristikou a analýzou Bolzanových sociálních a politických názorů. Blíže pojednává o formulaci a významu Bolzanova nejvyššího mravního zákona, jeho pohledu na pokrok ve společnosti a zabývá se rozбором sociálních a politických myšlenek v díle *O nejlepším státě*.

Cílem bakalářské práce je zobrazení osobnosti Bernarda Bolzana a charakteristika a analýza jeho filosofických názorů, zejména týkající se problematiky společnosti.

Klíčová slova: Bernard Bolzano, utopie, náboženství, humanita, exhorty

Abstract

This Bachelor's degree thesis "*Bernard Bolzano and his conception of society*" deals with the characteristic and the analysis of Bernard Bolzano's philosophical views, mainly concerning the social issues.

The first part introduces the biography of Bernard Bolzano and his significance to the history of social sciences. The next part focuses on the pedagogical activity and Bolzano's lectures. The third part concerns Bolzano's criticism of Immanuel Kant.

The fourth part deals with the characteristic and the analysis of Bolzano's social and political views. This part focuses on the formulation and meaning of Bolzano's Supreme Moral Law, his view of the progress in the society and it also concerns with the analysis of social and political issues in Bolzano's booklet *On the Best State*.

The object is to depict the personality of Bernard Bolzano and characterize and analyse Bernard Bolzano's philosophical views, mainly concerning the social issues.

Keywords: Bernard Bolzano, utopia, religion, humanity, exhortation

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Bernard Bolzano	9
2.1. Historické pozadí doby Bernarda Bolzana.....	10
2.2. Životopis Bernarda Bolzana.....	11
2.2.1. Původ Bernarda Bolzana	11
2.2.2. Výchova a studia Bernarda Bolzana	12
2.2.3. Studium teologie	13
2.2.4. Bernard Bolzano jako univerzitní profesor	14
2.2.5. Bolzanův proces s církví	16
2.2.6. Pobyty v Chotěbuzi.....	19
2.2.7. Poslední léta života	19
2.3. Význam Bernarda Bolzana v dějinách společenských věd	20
3. Bolzanova pedagogická a přednášková činnost.....	22
4. Bolzanova kritika Kanta	25
5. Bolzanova sociální a politická filosofie.....	27
5.1. Nejvyšší mravní zákon.....	28
5.2. Pohled Bernarda Bolzana na pokrok společnosti	30
5.3. Rozbor sociálních a politických myšlenek v díle „O nejlepším státě“	32
5.3.1. Občané státu a rozsah státu.....	35
5.3.2. Moc zákonodárná.....	35
5.3.3. Vláda a donucovací zřízení	36
5.3.4. Svoboda a rovnost.....	38
5.3.5. Náboženství	40
5.3.6. Výchova a vyučování.....	42
5.3.7. Majetek.....	43
5.3.8. Peníze a zaměstnání občanů	46
5.3.9. Stravování a oblékání.....	48
5.3.10. Rozdílnost pohlaví	49
5.3.11. Ctižádost.....	50
6. Závěr	52
7. Seznam literatury:	54

1. Úvod

Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala osobnost Bernarda Bolzana, který byl významným českým filosofem, matematikem a logikem, učitelem a vychovatelem, etikem a katolickým knězem první poloviny 19. století. Bernard Bolzano je významnou osobností nejen české historie, ale svými myšlenkami a názory se zapsal i do historie světové. Čeští filosofové čerpali převážně z jeho sociálních a politických idejí, obsažených v dílech „*O nejlepším státě*“, „*Exhorty*“ nebo „*Athanasia neboli Důvody pro nesmrtelnost duše*“. Světoví vědci, se Bolzanem inspirovali především v oblasti logiky a matematiky z díla „*Vědosloví*“ nebo „*Paradoxy nekonečna*“. Bernard Bolzano je jedním z osobností českého národního obrození, jehož jméno sice poněkud zaniká mezi slavnými kolegy Josefem Dobrovským, Josefem Jungmannem, Františkem Palackým a mnoha dalšími, i přesto však svou sociální utilitářskou filosofií ovlivnil řadu osobností.

Téma bakalářské práce „*Bernard Bolzano a jeho představy o společnosti*“ jsem si vybrala zejména proto, že Bolzanovy sociální myšlenky jsou mi blízké. Již od dětství jsem členkou skautské organizace Junák, a proto smýšlení a konání ve prospěch ostatních občanů a také zájem o výchovu dětí a mládeže mi není cizí.

Ve své bakalářské práci budu většinou používat analyticko-syntetickou a deskriptivní metodu. Čerpat budu z děl Bernarda Bolzana a z děl spisovatelů, kteří se zabývali Bolzanovým životem a filosofií. Mimo knižních pramenů využiji také časopisecké a internetové zdroje.

Stěžejní literaturou pro mou bakalářskou práci bude utopický spis „*O nejlepším státě*“, ve kterém Bernard Bolzano detailně popisuje a shrnuje své názory na ideální uspořádání účelně zřízeného státu. Věnuje se zde organizaci veřejné správy i osobnímu a společenskému životu občanů.

V první části práce se budu věnovat životnímu příběhu Bernarda Bolzana. Na začátku kapitoly shrnu historické pozadí doby Bernarda Bolzana, které je nezbytné pro pochopení jeho filosofie. Dále se budu zabývat samotným životopisem. Na myšlení Bernarda Bolzana měli velký vliv Bolzanovi rodiče, kteří ho od mládí vedli ke křesťanství a humánnosti. Velmi zajímavý je také tzv. Bolzanův proces s církví, který

trval 6 (respektive 15) dlouhých let. Na konci kapitoly se budu věnovat významu Bernarda Bolzana v dějinách společenských věd.

Ve druhé části osvětlím Bolzanovu pedagogickou a přednáškovou činnost, která sehrála klíčovou roli v oblíbenosti Bernarda Bolzana nejen mezi studenty, ale i veřejností.

Ve třetí části se pokusím stručně nahlédnout do Bolzanovy kritiky názorů Immanuela Kanta. Krátce nastíním hlavní body, ve kterých Bolzano s Kantem nesouhlasil a z jakých důvodů.

Čtvrtá kapitola pojednává o sociálních a politických názorech Bernarda Bolzana. V této kapitole budu analyzovat Bolzanovu definici nejvyššího mravního zákona a Bolzanův pohled na pokrok ve společnosti. V závěrečné části budu analyzovat sociální a politické myšlenky obsažené ve vybraných kapitolách díla „O nejlepším státě“.

Smyslem bakalářské práce je zobrazení osobnosti Bernarda Bolzana a charakteristika a rozbor jeho filosofických názorů, zejména analýzou jeho vybraných děl, v nichž se věnuje problematice společnosti. Jsem přesvědčena, že tato práce bude přínosem pro každého čtenáře, který se bude chtít zamyslet nad významem života Bernarda Bolzana a jeho utopickým pojetím účelně zřízeného státu.

2. Bernard Bolzano

Bernard Bolzano patřil k nejlepším představitelům pražské německé literatury své doby. Jeho význam jako vynikajícího matematika a sociálního myslitele byl doceněn až ve 20. století, ačkoli uznávaným se stal již za svého života. Bolzano po sobě přímo nezanechal žádného žáka, který by pokračoval v jeho učení. Nezaložil žádnou filosofickou školu.

Bolzano svou filosofií navazuje na scholastickou filosofii, a to zejména pro „*důraz na přesnost definice, na přesné stanovení a rozlišení pojmů, metodu argumentace pro a proti, vyvrácení námitek, důraz na technickou stránku logiky aj.*“¹ Pro svůj důraz na logiku a matematiku, vědecké postupy při filosofování a způsob výkladu je Bolzano také někdy nazýván předchůdcem analytické filosofie, či prvním analytickým filosofem. Odlišností od pozdějších analytických filosofů je jeho realistické pojetí pojmů.²

Bernard Bolzano svou pedagogickou a osvětovou činností přispěl ke kulturnímu, sociálnímu i politickému vývoji české společnosti v době národního obrození. „*Bolzanovo myšlení mělo značný vliv a stálý význam pro následný rozvoj filosofie (na moderní teorie cílů, hodnot a záměrů, a na Husserlovu fenomenologii).*“ (překlad vlastní)³ Mezi jeho nejvýznamnější studenty patří například básník František Ladislav Čelakovský, spisovatel Václav Hanka nebo kněz Vincenc Zahradník a další příslušníci české inteligence.

¹ VLASÁKOVÁ, Marta. Kořeny analytické filosofie: Bernard Bolzano. In: NITSCHÉ, Martin, Prokop SOUSEDÍK a Martin ŠIMSA. *Schizma filosofie 20. století*. Praha: Filosofia, 2005, s. 19-28.

² VLASÁKOVÁ, Marta. Kořeny analytické filosofie: Bernard Bolzano. In: NITSCHÉ, Martin, Prokop SOUSEDÍK a Martin ŠIMSA. *Schizma filosofie 20. století*. Praha: Filosofia, 2005, s. 19-28.

³ LOUŽIL, Jaromír. Bernard Bolzano - apologet, nebo kacír?. *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, s. 913.

„*Bolzano's thinking on the sphere „of self“ did, on the other hand, have considerable influence and lasting significance for the subsequent development of philosophy (on the modern theories of objects, values and intentions, and on Husserl's phenomenology).*“

2.1. Historické pozadí doby Bernarda Bolzana

Abychom pochopili filosofii Bernarda Bolzana a jeho současníků, je třeba znát historické pozadí této doby. Období po bitvě na Bílé hoře, tedy 17. a 18. století, je vnímáno jako „doba temna“. Doba, kdy byl český národ potlačován a vykořisťován, a to jak politicky, tak i kulturně. Český jazyk byl potlačován a český národ násilně rekatolizován. Katolická církev se spolu se státem snažila obrátit nekatolíky na římskokatolickou víru. Rakouská monarchie se snažila zachovat feudalismus, pevně spjatý s neomezenou mocí katolické církve, avšak později sama vládnoucí třída uznala nutnost reform. Těmito reformami jsou například tereziánské a josefínské reformy, za vlády Marie Terezie a později jejího syna Josefa II., které se snažily upevnit státní moc a byly vedeny v duchu osvícenského absolutismu. Josef II. například zrušil mnoho klášterů i církevních svátků, ve snaze podřídit moc církve státu. Šlechta i církve však měly silný odpor k těmto reformám, které vyžadovala nastupující buržoazní společnost a které omezovaly moc těchto privilegovaných vrstev. Tento odpor ještě vzrostl v důsledku revoluce ve Francii po napoleonských válkách. Strach z revoluce vedl k „zavedení cenzury, k zákazu tajných společností, k omezení svobody projevu, ke zřízení politického ministerstva a také k opatřením, která měla zabránit šíření protináboženských a politických, revolučních myšlenek z univerzitních kateder, zejména na filozofických fakultách.“⁴ Císař František I. se však zasloužil o upevnění církevní moci ve státě a Rakouská monarchie se stala silně protirevoluční zemí. „Vládnoucí třída rakouské monarchie zavedla přísnou cenzuru, zesílila policejní dohled nad všemi osobami podezřelými ze sympatií k myšlenkám francouzské revoluce a posilovala rovněž ideologický vliv katolické církve.“⁵ Toto historické pozadí je důležité pro pochopení souvislostí Bolzanova života a hlavně jeho osudů, které byly těmito událostmi silně poznamenány.

⁴ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 140

⁵ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 10

2.2. Životopis Bernarda Bolzana

Svůj život Bernard Bolzano zachytil v autobiografii „*Vlastní životopis*“. Toto dílo původně nebylo určeno ke zveřejnění, nicméně omylem se dostalo do rukou chotěbuzského učitele, který z této autobiografie pořídil velmi nepřesné opisy. Tyto opisy rychle rozšířily mezi jeho studenty a jeden z nich, Michael Josef Fesl, vydal tuto autobiografii bez Bolzanova vědomí v roce 1836 u nakladatele Seidla v Sulzbachu pod názvem „*Lebensbeschreibung des Dr. B. Bolzano*“. I přes to, že autobiografie byla vydána bez autorova vědomí, můžeme ji pokládat za autentickou, protože nakladatel měl k dispozici i Bolzanův vlastní čistopis, který zapůjčila Anna Hoffmannová. Bernard Bolzano napsal autobiografii na přání manželů Hoffmanových, kteří se stali jeho hostiteli a blízkými přáteli. Zvláště pak s paní Annou Hoffmannovou, které je autobiografie adresována, navázal velmi blízké přátelství. Zároveň chtěl sepsáním svého životopisu splnit požadavek obsažený ve statutech Královské české společnosti nauk, pro kterou by každý její člen měl napsat autobiografii.⁶

2.2.1. Původ Bernarda Bolzana

„*Bernard Bolzano se narodil 5. října 1781 v Praze na Starém Městě.*“⁷ Jeho otec Bernard Pompeius Bolzano byl Ital, odtud tedy jeho exoticky znějící jméno, nicméně celý svůj život prožil v Čechách a Čechy pokládal za svou pravou vlast. Tvrdil, že člověk se má starat i o své bližní a být prospěšný svým spoluobčanům, tedy Čechům. Právě otec se Bolzanovi stal životním příkladem a inspirací pro osvícenské a demokratické smýšlení a velký zájem o obecné blaho.⁸

Bernard Pompeius Bolzano byl obchodník s uměním, avšak nikdy nezbohatl, „*poněvadž se nikdy nemohl odhodlat, aby si počínal v obchodě jinak než tak, že jeho zisk i při velmi příznivém výsledku obnášel jen velmi malé procento.*“⁹ I při svém vytiženém životě obchodníka a otce, kterému se rodina značně rozrůstala, věnoval mnoho času dobročinnému působení. Bernard Pompeius Bolzano měl mnoho ctností,

⁶ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 132 – 135.

⁷ VLASÁKOVÁ, Marta. Životaběh B. Bolzana. In: TRLIFAJOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 12.

⁸ VLASÁKOVÁ, Marta. Životaběh B. Bolzana. In: TRLIFAJOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 12.

⁹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 10.

keré mladý Bolzano obdivoval – střídmost, upřímný patriotismus, stále veselá mysl a statečnost. Bolzanova matka, Cecílie Maurerová, toužila původně po klášterním životě, avšak na přání svých rodičů si vzala Bernarda Pompeia Bolzana a stala se výbornou manželkou a matkou. Byla silně věřící a víra v Boha prostupovala každým okamžikem jejího života. Byla velmi rozumná a skromná. Bohužel však její mateřská péče byla špatně odměněna. Z dvanácti dětí, které se všechny narodily zdravé, jich deset zemřelo. Právě víra v Boha pomáhala Cecílii Maurerové překonávat její těžké osudy a tuto víru přenesla i na mladého Bernarda Bolzana.¹⁰

Bolzano své rodiče choval ve veliké úctě a rozhodně měli obrovský vliv na jeho činy i myšlenky během celého života.

2.2.2. *Výchova a studia Bernarda Bolzana*

Bernard Bolzano se do rodiny narodil jako čtvrté dítě. Již od útlého mládí se podle vzoru svého otce naučil obracet svou pozornost k obecnému dobru a zavrňovat jakékoli chování pramenící z bezohledné ziskovosti a lež. Od dětství byl veden k samostatnosti, skromnosti a pracovitosti. Jako své nejzávažnější chyby jmenuje Bolzano prchlivost a falešný stud. „*Velmi snadno jsem upadal do hněvu a poslouchal pak jeho pošetilého ponoukání. ... Neméně vznětlivý než ve hněvu byl jsem také ve sporu a dovedl jsem vždycky přinášet nekonečně mnoho důvodů, abych obhájil své mínění a byl jsem z falešného studu málokdy ochoten přiznat ihned nahlas omyl.*“¹¹

Bolzanova schopnost sebekritiky přispěla k jeho rozvoji coby univerzitního profesora. Bolzano si byl vědom svých špatných vlastností a cílevědomě pracoval na jejich odstranění. Tato schopnost také patrně přispěla k jeho značné oblibě mezi studenty a dalšími vzdělanými občany.

Stejně jako jeho sourozenci, měl i on velmi chatrné zdraví. V dětství se u něj projevila tuberkulóza a po celý život trpěl vykašláváním krve. V letech 1791-1796 navštěvoval piaristické gymnázium na Novém Městě pražském. Toto studium výrazně ovlivnil jeho učitel Hermenegild Grossmann, ke kterému cítil hlubokou úctu. Na

¹⁰ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 10-16.

¹¹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 21-22.

gymnázium se snažil co nejvíce vyniknout, aby mu mohla být propůjčena první prémie. Přes všechnu svou snahu tohoto cíle nedosáhl.¹²

*„...jinoch si umínil, že bude napříště uvažovat jako Themistoklés, který raději chtěl, aby se jednou ptali, proč mu nebyla postavena žádná socha, než proč mu byla postavena socha.“*¹³

V dětství se zabýval malováním i hrou na housle, avšak více ho uchvátilo básnické umění a později svět filosofických poslucháren. Zprvu ho nezaujala ani matematika, ale později našel zálibu ve „spekulativní části“ matematiky, tedy v té, která souvisí s filosofií. V roce 1796 se rozhodl pokračovat ve studiu filosofie na filosofické fakultě pražské university a v roce 1799 absolvoval s vyznamenáním. Poté studoval ještě rok matematiku a fyziku u profesora F. J. Gerstnera.¹⁴

2.2.3. *Studium teologie*

Po těchto studiích se rozhodl pokračovat studiem teologie. K tomuto kroku prý přistoupil proto, že nebyl zcela přesvědčen o pravdivosti teologických výroků, které měl přednášet. Proto usoudil, že bude nejlepší, pokud se bude nejprve věnovat studiu teologie a bude moci zkoumat a blíže se věnovat těmto hlásaným pravdám. Teprve na základě výsledků svého zkoumání se měl rozhodnout pro nebo proti vstupu do kněžského stavu. Hlavně v prvních dvou letech se neustále pozastavoval nad některými naukami církve, které mu připadaly neslučitelné nejen s dějinami ale i s rozumem. Ve třetím ročníku byly však jeho pochybnosti rozptýleny výroky profesora Mariana Miky: *„nějaká nauka je již oprávněna, jakmile jen je možno ukázat, že nám víra v ni poskytuje určité výhody“*¹⁵ Poté byl již naprosto přesvědčen, že katolické křesťanství je nejdokonalejším náboženstvím a učinil rozhodnutí, že jeho budoucím úkolem je právě šíření tohoto přesvědčení a nadále již nepochyboval o svém přijetí do kněžského stavu.¹⁶

Bolzano věří, že posláním náboženství je zdokonalování obecného blaha. Ve svých vzdělávacích řečech zdůrazňoval, že je důležité nikdy nezapochybovat „o

¹² BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 17-26.

¹³ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 26.

¹⁴ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 27-34.

¹⁵ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 39.

¹⁶ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. 2., samost. vyd. Mladá Vožice: Městský úřad Mladá Vožice, 2001, s. 9-10.

podstatné rovnosti všech lidí a o na věky nezměnitelné povinnosti, která z toho vyplývá: milovat každého jako sebe sama.“¹⁷ Člověk může spíše pochybovat „o kterékoli jiné pravdě, o božském původu naší svaté víry či nesmrtelnosti duše, ... o existenci Boha na nebesích!“¹⁸ Právě pro toto Bolzanovo střízlivě racionalistické, pragmatické pojetí náboženství a až kacířské myšlenky byl v pozdějších letech svého života církví pronásledován a cenzurován.¹⁹

2.2.4. Bernard Bolzano jako univerzitní profesor

Na počátku února roku 1804 byl vydán dvorský dekret o zřízení nové stolice náboženství na filosofických fakultách a gymnáziích a byly zahájeny konkurzy na tyto pozice. Tento tříletý kurz katolického náboženství byl povinným pro všechny posluchače filosofických fakult. Ačkoli měl Bolzano kvůli svému nízkému věku jen malou naději na úspěch v konkurzech na tyto stolice, rozhodl se jich zúčastnit. Bolzano uspěl a v pouhých 24 letech dočasně získal stolicí náboženské nauky na filosofii. V roce 1805, těsně před nástupem na univerzitu, se stal doktorem filosofie a nechal se vysvětit na kněze.²⁰

Nový povinný předmět byl studenty přijat se značnou nevolí. „Koloval mezi nimi dosud *Systém přírody, spisy Voltairovy a jiných volnomyšlenkářů, a tak jim bylo dílem směšné, dílem podezřelé všechno co se vztahovalo k náboženství.*“²¹

Navíc Bolzano byl v té době velice mladý a nezkušený profesor slabého hlasu a nevalného zdraví. Avšak velice pečlivě se věnoval přípravám svých přednášek a promluv. Navíc svědomitě dbal na jejich objektivní strukturu, tedy aby ve svých proslovech obsáhl všechny relevantní námítky proti dokazovaným výrokům a studenti si tak mohli objektivně tvořit vlastní názory.²²

Po třech měsících přednášení Bolzano obdržel dvorský dekret, ve kterém stálo bez udání jakéhokoli důvodu, že koncem školního roku se má vzdát svého úřadu. Tento

¹⁷ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 17.

¹⁸ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 17.

¹⁹ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 17.

²⁰ VLASÁKOVÁ, Marta. Životaběh B. Bolzana. In: TRLIFAJOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 14-15.

²¹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 43-44.

²² VLASÁKOVÁ, Marta. Životaběh B. Bolzana. In: TRLIFAJOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 15.

dekret však nebyl vyhlášen a nový konkurz nebyl vypsan. Touto událostí započala snaha katolické církve o Bolzanovo odstranění ze stolice náboženství. Důvodem odvolání nebylo jen to, že nepřednášel dle předepsané Frintovy učebnice, ale i to že na svých přednáškách vykládá ze svých poznámek, a jeho názory nejsou vždy v souladu s církevním učením.²³

Bolzano uznával zejména historický přínos Frintovy učebnice, nicméně upozorňoval na nepřesnosti ve filosofických definicích a kritizoval také zmatenost některých pasáží. Proto ji nepovažoval za vhodnou učebnici.²⁴

Bolzanovi byly dále vytýkány myšlenky, které byly tehdy považovány za nejen neobvyklé, ale i revoluční, obzvláště pokud je přednášel univerzitní profesor. „*Byly to myšlenky o rovnosti lidí, o pokroku a osvětě, o lepším uspořádání společnosti, o vztahu k majetku, o národnostní otázce.*“²⁵ Bolzanovi však byly předloženy pouze dva důvody k jeho odvolání, a to že je kantovec a že nepřednáší podle předepsané Frintovy učebnice. Obě tyto výtky však odmítl. Nicméně dále tedy Bolzano pokládal za svou povinnost přednášet podle Frintovy učebnice avšak pouze do té míry, aby neklamal své posluchače, jelikož chyby v ní byly podle něj natolik zřejmé, že chytřejší studenti by si jich mohli všimnout. Neopomněl tedy vždy zdůraznit, že výklady, které předkládá kniha, nejsou jediné, jimiž můžeme náboženství vykládat.²⁶

23. září 1806 byl jmenován řádným univerzitním profesorem se všemi právy a povinnostmi. K jeho povinnostem patřilo například vedení nedělních a svátečních promluv - exhort, ve kterých rozvíjel a přednášel své myšlenky. Právě vůči těmto myšlenkám se však církev později začala silně ohrazovat, protože ohrožovaly její postavení.²⁷

Bolzano pokračoval ve vyučování filosofie v souladu s Frintovou učebnicí až do školního roku 1810-1811, kdy mu tehdejší studijní ředitel Mila Grün nařídil nadále nevyučovat podle Frintovy učebnice a dokonce aby ze svých poznámek sepsal vlastní učebnici. Tento čin byl od ředitele Grüna velmi odvážný, ale dobře promyšlený a podmíněný velkou důvěrou. Bolzano tento příkaz s radostí splnil, avšak Grün počátkem

²³ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 45.

²⁴ PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 61-62.

²⁵ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 145.

²⁶ PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 61-62.

²⁷ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 20.

roku 1816 zemřel a Bolzano mu tedy nemohl předložit svou příručku ke kontrole. Nicméně k Frintově učebnici se nikdy nevrátil a až do svého sesazení v roce 1820 přednášel podle svých sešitů.²⁸

Na Grünovo místo nastoupil velmi konzervativní F. Wilhelm, kterému se nelíbilo, že Bolzano přednáší podle svých sešitů, a proto poslal počátkem roku 1817 stížnost studijní komisi. Ta koncem roku 1817 požádala Bolzana o ověřené přepisy jeho přednášek a zároveň žádala vysvětlení, proč nepřednáší dle předepsané Frintovy učebnice. Bolzanovi byla udělena důtka, avšak úřady v jeho poznámkách neshledaly nic závadného. Nicméně jeho přednáškové sešity nebyly shledány vhodným materiálem pro začínající posluchače filosofie. Proti Bolzanovi však jednoznačně zůstávala církev v okolí papeže i jeho pražských důvěrníků.²⁹

V tomto období Bolzano začíná pracovat na svém díle o logice „*Vědosloví*“.
„*Toto základní logické dílo obsahuje kromě kritického zhodnocení celého předcházejícího vývoje této disciplíny a soustavného vývoje její nové koncepce také rozbor mnoha dalších problémů, zejména z filozofie logiky, metodologie vědy, heuristiky, psychologie vědy, teorie vědy, metodiky a didaktiky učebnicového zpracování vědeckých poznatků.*“³⁰

2.2.5. Bolzanův proces s církví

V roce 1819 obdržel Bolzano rozhodnutí císaře o svém sesazení z náboženské stolice pražské univerzity a byla mu nabídnuta jiná místa ve Vídni. Bylo však dodáno, že pokud ono místo Bolzano odmítne, bude to považováno za důkaz toho, že má v Čechách nějaké nečisté plány a povede to k jeho bezpodmínečnému sesazení. Bolzano v dopise odepsal, že s ohledem na svou matku, která již byla ve vysokém věku, musí tato místa odmítnout a očekávat sesazení. Poté byla Bolzanovi nabídnuta možnost rezignace, kterou však odmítl a upřednostnil možnost sesazení, které mu za daných okolností nepřipadá potupné. Dne 19. ledna 1820 obdržel Bolzano dekret o svém sesazení a tento dekret zároveň prohlašoval, že již nikdy nesmí vystoupit na katedru. Jako důvod tohoto sesazení bylo uvedeno, že „*hrubě porušil povinnosti kněze, učitele*

²⁸ PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 63.

²⁹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 54-66.

³⁰ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 67.

náboženství a mládeže a dobrého státního občana.“³¹ Doživotně mu byla vyplácena penze 300 zlatých konvenční měny ročně, což mu zajistilo klidný život a dostatek času na literární a vědeckou tvorbu.³²

Sesazením Bolzana však jeho pronásledování nepřáteli neskončilo. Jako nejnebezpečnějšího viděl Řím žáka Bernarda Bolzana M. J. Fesla, který byl násilím donucen zřici se svých idejí, byl obviněn z velezrady a uvězněn ve Vídni. Bolzano měl mít podobný osud, avšak v jeho prospěch mluvila obliba u vzdělaných vrstev obyvatelstva a hlavně u jeho studentů, kteří stáli téměř výlučně na jeho straně. V den, kdy byl Bolzano sesazen, kolovaly na univerzitě satirické verše na obranu Bolzana. Na Bolzanovu obranu se vyjádřili i F. L. Čelakovský nebo J. Dobrovský. Za Bolzanem stála i část staré zemské šlechty i pražský arcibiskup Chlumčanský.³³

Pražský arcibiskup určil nestrannou komisi k prověření Bolzanových přednáškových sešitů. Tato komise si Bolzana povolala k vyslechnutí ohledně některých jeho náboženských nauk, nicméně jak sám Bolzano píše, *„jen jediný v tomto shromáždění měl neskrývaný úmysl mě uvést do rozpaků a dostat ze mne výroky, které by se daly nepříznivě vyložit. Nemyslím si však, že se mu záměr podařil.“*³⁴ U této příležitosti Bolzano prohlásil: *„... třebaže dosud si nejsem vědom, že jsem se v něčem odchýlil od katolického učení, přesto, maje na paměti, že se tak někde mohlo stát bez mého vědomí, prohlašuji při této příležitosti slavnostně, že jsem zamýšlel učit jen to, co se srovnává s rozhodnutími církve, a zavrhuji tedy předem a přeji si, aby se pokládalo za nevyřčené, o čem by se snad shledalo, že je v rozporu s rozhodnutími církve, nynějšími i budoucími.“*³⁵

Je tedy zřejmé, že Bolzano se nesnažil jakýmkoli způsobem vystupovat proti církvi a jejím rozhodnutím, a že přednášel dle svého nejlepšího svědomí. Snažil se obnovit a upevnit křesťanské náboženství podle svého nejlepšího přesvědčení. Zároveň však rozvíjel myšlenky, které odporovaly dosavadnímu katolickému učení.

Dne 19. ledna 1822 byl Bolzano pozván k arcibiskupovi a byl mu předán list 112 vět, které byly shledány závadnými. Tento list byl poslán císařem a byl spojen s rozkazem, aby Bolzanovi nikdy nebyla povolena žádná forma vyučování. Arcibiskup

³¹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 65-66.

³² BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 54-66.

³³ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 25-26.

³⁴ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 68.

³⁵ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 68.

připojil ještě svůj příkaz, aby se Bolzano přísně věnoval duchovní rekolekci těchto bludných výroků a přemýšlel o tom, čeho se dopustil. Uloženou rekolekci Bolzano svědomitě vykonal, avšak došel k jedinému závěru, a to, že „*bylo všechno nedokonalé, že všechno mohlo a mělo být řečeno ještě srozumitelněji a lépe, a ještě jasněji dokázáno.*“³⁶ Nezjistil však žádný výrok, který by považoval za bludný nebo nesprávný. Podle Bolzana byly dané výroky vytrženy z kontextu a předloženy mu byly jakékoli části, které by bez kontextu mohly mít špatně vyloženy. Dále uvádí, že v době kdy tuto rekolekci prováděl, neměl u sebe žádný ze svých přednáškových sešitů, které již dříve musel odevzdat arcibiskupovi, a již se mu nevrátily. Ověřoval tedy správnost svých výroků pouze na základě vlastní paměti.³⁷

Tato tažení proti Bolzanovi, která probíhala dlouhých šest let (ačkoli snaha církve o Bolzanovo sesazení byla mnohem delší) a formálně byla ukončena 31. 12. 1825, nebyla v žádném případě úspěšná, jelikož Bolzano neprojevil žádnou lítost nad svým pojetím katolického náboženství a ani na arcibiskupův nebo císařův nátlak se nezřekl svých myšlenek. Svě učení považoval za správné a nelitoval tedy, že takové učení přednášel. Ve své autobiografii píše: „*Jakkoli jsem pokládal za jedno z největších dobrodiní božích, že se mi dostalo úřadu učitele náboženství, a to v tak raném věku, byl jsem také upřímně rád, že mi byl zase odňat, a právě tímto způsobem odňat.*“³⁸

Bolzano vyjadřuje své potěšení z toho, že mu byla svěřena náboženská stolice na pražské univerzitě, jelikož tak mohl blahodárně působit na studující mládež, dále mohl rozvíjet své pojetí náboženství a předávat ho dalším a v neposlední řadě poznal mnoho mužů, kteří jak doufal, budou šířit jeho názory dál. Cítí, že může vykonat ještě mnoho dobrého tím, že zbytek života stráví v tichém ústraní. Pro Bolzana bylo také velice důležité, že na svou stolicí nerezignoval z vlastní vůle, ale že byl sesazen. „*Kdybych byl odstoupil dobrovolně, byla by mě znepokojovala každá myšlenka na dobro, které bych tu byl snad mohl ještě vykonat.*“³⁹

³⁶ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 74.

³⁷ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. 2., samost. vyd. Mladá Vožice: Městský úřad Mladá Vožice, 2001, s. 29.

³⁸ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 94.

³⁹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981, s. 97.

2.2.6. Pobyt v Chotěbuzi

Po svém sesazení se Bolzano vrátil ke svým reformátorským plánům v oblasti matematiky a logiky, o kterých přemýšlel již od mládí. Od roku 1823 až do konce roku 1841 žil Bolzano v Chotěbuzi na Pacovsku s rodinou Josefa Hoffmanna, kde našel po smrti matky svůj druhý domov. Zejména s Annou Hoffmannovou navázal velmi blízké přátelství, a jelikož se velmi těžce srovnávala se smrtí své dcery Karolínky, napsal pro ni dílo *Athanasia neboli důvody pro nesmrtelnost duše*. Během svého pobytu v Chotěbuzi se Bolzano nevěnoval pouze matematické činnosti, ale rozvíjel i své myšlenky o nápravě společnosti. V těchto úvahách mu nešlo pouze „o lidumilnost či dobročinnost v křesťanském pojetí, ale také o reálnou přeměnu sociálních poměrů venkovského lidu a městské chudiny.“⁴⁰ Zdůrazňoval nutnost politických a ekonomických změn. V této době také napsal sociálně-kritický utopisticko-socialistický spis *O nejlepším státě neboli Myšlenky kohosi, jenž lidstvo miloval*, o nejučelnějším zařízení společnosti občanské. Rukopis tohoto díla, stejně jako rukopis své autobiografie, věnoval právě Anně Hoffmannové. V tomto díle právě dále rozvinul své myšlenky o lepším sociálním, kulturním a politickém uspořádání společnosti.⁴¹

2.2.7. Poslední léta života

V roce 1842 zemřela Anna Hoffmannová a Bernard Bolzano se přestěhoval ke svému staršímu bratrovi Janovi do Prahy, jedinému sourozenci, který mu zůstal. Velmi aktivně se podílel na činnosti pražské Královské české společnosti nauk. Seznámil se také s Františkem Palackým, se kterým ho pojilo silné přátelství a hluboká úcta. Posledním dokončeným dílem Bernarda Bolzana je kniha *Paradoxy nekonečna*, která je jedním z nejzávažnějších děl Bolzanova odkazu. Bernard Bolzano zemřel 18. prosince 1848 v Praze na tuberkulózu, která ho provázela již od mládí.⁴²

Bolzanův osud byl spjat s velkým zájmem českých obrozenců. Vášnivými vyznavači Bolzanovy osobnosti a myšlenek byli například František Ladislav Čelakovský, Josef Dobrovský, František Palacký nebo Karel Havlíček Borovský. Také

⁴⁰ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 34.

⁴¹ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 29-34.

⁴² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. 2., samost. vyd. Mladá Vožice: Městský úřad Mladá Vožice, 2001, s. 37-42.

Karolína Světlá si Bolzana velice vážila. Naopak například Josef Jungmann se stal jedním z Bolzanových odpůrců.⁴³

2.3. Význam Bernarda Bolzana v dějinách společenských věd

*„Bernard Bolzano byl vynikající učitel a vychovatel, odvážný sociální kritik a utopický myslitel, originální filosof, teolog a náboženský reformátor a konečně – geniální logik a matematik, jehož skutečný význam ovšem zůstal v jeho době skryt i jeho nejoddanějším přívržencům.“*⁴⁴

Bolzano byl knězem v pravém slova smyslu, byl ryzího charakteru a byl člověkem, který dokázal lidi nadchnout novými idejemi v těžkých dobách.⁴⁵

Bolzanovy politické a sociální přesvědčení se formovaly na konci 18. století a na úplném počátku století 19. Bolzanovy názory zaznamenaly v průběhu jeho života jen minimální vývoj a dalece předběhly svou dobu.⁴⁶

Hlásáním idejí rovnosti a svobody, neustálého pokroku k ideálnímu stavu a dalších názorů, Bolzano významně přispěl k šíření demokratických názorů napříč českým národem. I během let, kdy byl pronásledován církví, dával naději v lepší budoucnost společnosti.⁴⁷

V době, kdy Bolzano žil, řešila se problematika národní identity Čechů a Němců založené na jazyku a krvi. Bolzano přišel s novou národní identitou založenou na zemském patriotismu, která by spojovala Čechy i Němce v jeden národ. I s touto myšlenkou Bolzano dalece překročil myšlení svých současníků a docenit ho můžeme právě v dnešní době, kdy mizí hranice tradičních států a vznikají hranice nové. Myšlenky Bernarda Bolzana jsou v současnosti dále rozvíjeny a na jejich základě

⁴³ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 7-8.

⁴⁴ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 9.

⁴⁵ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. 2., samost. vyd. Mladá Vožice: Městský úřad Mladá Vožice, 2001, s. 53-54.

⁴⁶ SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 48.

⁴⁷ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 5-7.

vznikla v roce 1992 Společnost Bernarda Bolzana, která se rozvojem Bolzanových přesvědčení snaží o nalezení řešení problémů současné Evropy.⁴⁸

Bolzano také vyjadřuje úmysl zavedení univerzálního jazyka, kterému by všichni lidé na zemi rozuměli a také by jím mluvili. To by mělo přispět ke spojení lidstva do jednoho národa. Bolzanovi nejde jen o vytvoření univerzálního jazyka pro potřeby vědy jako některým dalším filosofům (Leibnitz), ale jde mu o všeobecné pochopení mezi lidmi. Takový jazyk by podle Bolzana pomohl reformovat morálku lidstva.⁴⁹

Bernard Bolzano v žádném z oborů, kterým se věnoval, nezaložil vlastní školu. Ovlivnil však několik pozdějších filosofů, například Tomáše Garrigua Masaryka, Antona Krombholze nebo Vincenta Zahradníka.⁵⁰

Podobnost s Tomášem Garriguem Masarykem, který se k Bolzanovu učení dostal prostřednictvím vídeňského filosofa Roberta Zimmermana, spočívá ve společném zájmu o sociálně-etické problémy společnosti a vzájemný vztah vědy a náboženství v životě společnosti. Podle Bolzana věda a víra nestojí proti sobě, avšak musí být nalezeno nové východisko tohoto problému. Ačkoli sám T. G. Masaryk odkazuje k Bolzanovi málokdy, některé jeho myšlenky jsou zjevné již u Bolzana.⁵¹

Hlavně díky úsilí Michala Josefa Fesla, který za Bolzanova života i po něm šířil jeho díla a myšlenky, se Bolzanovo učení rozšířilo a ovlivnilo další vzdělance. Jedním z nich je i Anton Krombholz, děkan v České Lípě. Věnoval se charitě a budování školství. Podnítil vznik místní reálky, hudební školy, dále také podnítil reformu místního gymnázia aj. Dle Bolzanova učení, ze kterého Krombholz vycházel, byly všechny školy křesťanské a vzdělávání mělo přispívat k řešení prohlubujícího se konfliktu mezi vírou a vědou. Dalším významným Bolzanovým studentem je Vincenc Zahradník, který se věnoval problémům etiky, sepsal i první českou logiku

⁴⁸ SPURNÝ, Martin. Společnost Bernarda Bolzana [online]. [cit. 2014-06-21]. Dostupné z: <http://www.bernardbolzano.cz/cs/node/4>

⁴⁹ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 191.

⁵⁰ DROZENOVÁ, Wendy. *Etika vědy v České republice: od historických kořenů k současné bioetice: ideální město a jeho společnost*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, s. 28-34.

⁵¹ DROZENOVÁ, Wendy. *Etika vědy v České republice: od historických kořenů k současné bioetice: ideální město a jeho společnost*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, s. 28-30.

(nedochovala se jako celek) a je také spolutvůrcem novodobého českého teologického názvosloví a autorem mnoha studií týkajících se reformy církve.⁵²

3. Bolzanova pedagogická a přednášková činnost

Bolzano se již od mládí zabýval problematikou výchovy jak teoreticky, tak i prakticky, a proto studoval spisy Heusingerovy, Salzmannovy, Basedowovy, Pařízkovy a jiných.⁵³

„V době, kdy Bolzano působil jako profesor náboženské vědy a univerzitní katecheta, projevíly se jeho mimořádné učitelské a vychovatelské schopnosti.“⁵⁴

Tato funkce Bolzanovi určovala několik povinností. Dvě hodiny týdně přednášel posluchačům filosofie náboženské vědy, ve všechny neděle a svátky vedl náboženské vzdělávací promluvy (exhorty) a také dohlížel na to, aby se i mimo školu studenti stávaly řádnými občany a dobrými křesťany. Hlavně z tohoto důvodu považoval Bolzano své jmenování za velký dar, jelikož mohl pozitivně působit na významnou část studující mládeže.⁵⁵

Bolzano se účelově stylizoval do role ideálního učitele. V mládí měl Bolzano sklon k sarkasmu a až zlomyslný úsměv. Těchto povahových vlastností si byl Bolzano vědom a snažil se je odstranit a nahradit je nekonečnou trpělivostí, laskavostí a mírumilovností, což potvrzuje mnoho Bolzanových životopisců.⁵⁶

⁵² DROZENOVÁ, Wendy. *Etika vědy v České republice: od historických kořenů k současné bioetice: ideální město a jeho společnost*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, s. 31-32.

⁵³ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 21.

⁵⁴ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 21.

⁵⁵ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 21-23.

⁵⁶ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 21-23.

Jeho školní přednášková činnost zahrnovala ne příliš záživná témata a jejich systematický výklad. Navíc Bolzano musel v těchto hodinách hodnotit výkony svých studentů, což samozřejmě ubíralo na jejich oblíbenosti. Nedělní exhorty však Bolzanovi umožňovaly větší volnost a díky nim se také Bolzano stal natolik oblíbeným a respektovaným u studentů a vzdělaných vrstev pražského obyvatelstva. Bolzano své exhorty přednášel od dubna 1805 do ledna 1820 a zabýval se v nich nejrůznějšími politickými, sociálními, náboženskými a filosofickými aktuálními tématy. Příklady exhort mohou být například O úloze rozumu a nutném vítězství dobra v dějinách, O štěstí, O přátelství, O lásce k vlasti, O postoji k Židům, O povinnosti myslet na smrt, O pravém hrdinství aj.⁵⁷

Jak již bylo řečeno, Bolzano nebyl příliš zkušený a schopný řečník, proto se na všechny své přednášky připravoval i několik hodin. Bolzano se však studentům věnoval i ve svém volném čase a ti za ním často přicházeli s žádostmi o radu a pochopení. Bolzano studentům dával i soukromé hodiny doma nebo v posluchárnách. Bolzano tak byl v úzkém kontaktu se svými studenty a poznal jak jejich problémy tak často i špatné sociální podmínky. Na základě těchto poznání vznikla na univerzitě podpůrná instituce pro nemajetné studenty. Jejím základem byla sbírka Floriána Chromého, který bez vědomí Bolzana vybral mezi studenty 1500 zlatých. Instituce byla ustanovena v roce 1816 a fungovala na základě rozdělování příspěvků potřebným studentům. Další činnost, na které má Bolzano velký podíl, je založení studentské fakultní knihovny. Knihovna začala fungovat z darů studentů a profesorů a později knihy i nakupovala.⁵⁸

V centru všech Bolzanových úvah stojí nejvyšší mravní zákon (viz. kapitola Nejvyšší mravní zákon), který nařizuje každému jednotlivci přispívat k obecnému blahu a tím i svému vlastnímu.⁵⁹

Bolzano působil jako univerzitní profesor až do roku 1820, kdy byl sesazen. Za 15 let kdy na univerzitě pracoval, měl možnost ovlivnit řadu svých studentů. Z nejznámějších žáků bych jmenovala Františka Ladislava Čelakovského, Václava

⁵⁷ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 373 s. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 364-365.

⁵⁸ PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 71-81.

⁵⁹ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 25.

Hanku, Václava K. Klicperu nebo Františka Škroupa. Celkově však Bolzanových studentů bylo téměř 5100.⁶⁰

Celkový přesný počet přednášených exhort není znám, avšak bylo jich jistě více než šest set. Ačkoli nedělní exhorty byly nepovinné, zapisovali si je studenti jako jiné přednášky a jejich opisy šířili mezi další obrozenecké občany, učitele, venkovské faráře apod.⁶¹

Významným se stal Michal Josef Fesl, který se shromažďování exhort věnoval obzvláště pečlivě a po Bolzanově smrti se stal nepsaným archivářem Bolzanova kruhu. Celou svou knihovnu, včetně „písemné pozůstalosti profesora Bolzana s jeho dopisy a všemi příslušnými poznámkami“ odkázal Fesl Národnímu muzeu v Praze. Právě díky úsilí takových studentů bylo později vydáno na 240 exhort.⁶²

Bolzanovy exhorty však byly trnem v oku církevní i světské vrchnosti a hned kvůli své první exhortě v roce 1805 (paradoxně O nutnosti víry řídící se důvody rozumu) byl vyšetřován.⁶³

„Bolzanovo pedagogické působení však daleko přesáhlo hranice university a založilo jeho pověst jako obětavého přítele mládeže, odvážného sociálního kritika a originálního nábožensko-reformního myslitele.“⁶⁴

⁶⁰ PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 107-119.

⁶¹ VLASÁKOVÁ, Marta. Životaběh B. Bolzana. In: TRLIČKOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 16.

⁶² KŘIVSKÝ, Pavel a Marie PAVLÍKOVÁ. *Bernard Bolzano (1781-1848): Literární pozůstalost*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1981, s. 7-9.

⁶³ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 373 s. Česká knižnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), s. 359.

⁶⁴ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 21.

4. Bolzanova kritika Kanta

Bernard Bolzano je jedním z mnoha významných představitelů českého osvícenství. Vedle jmen velkých osvícenců jako například František Palacký nebo Josef Dobrovský jeho jméno sice poněkud zaniká, nicméně jeho přínos filosofii a vliv na další myslitele je nezpochybnitelný. „*V díle pražského filosofa Bernarda Bolzana dochází ke zrození velmi významného a pozoruhodného evropského kulturního fenoménu, který se obvykle označuje jako rakouská filosofická tradice. Tato tradice je reprezentovaná posloupností Bolzano – Brentano – Brentanovi žáci (Masaryk, raný Husserl, Meinong, Marty, Twardowski etc.) – raný Wittgenstein.*“⁶⁵

Tento filosofický proud rakouské filosofické tradice je charakteristický především radikálním odmítnutím tzv. německé klasické filosofie a filosofických proudů, které z této tradice vycházejí, nebo se k ní vracejí. U Bolzana je kritika zaměřena hlavně proti transcendentálnímu subjektivismu, podle kterého je poznání možné pouze na základě dvou apriorních kategorií – čas a prostor.

Bolzano neuznává Kantovo rozdělení na apriorní a empirické soudy a nevidí v nich žádný rozdíl. Také dokazuje, že „*v aritmetice (ale jak se ukazuje dále, ani v geometrii) neexistují v základu vět žádné názory (apriorní).*“⁶⁶

Prostor a čas existují apriory neboli před samotným poznáváním, jsou to vlastnosti našeho vědomí. Smyslové poznání je podle Kanta možné pouze v čase a prostoru a neobejde se bez nich ani rozumové poznání. Bolzano tato tvrzení odmítá a přiznává, že „*čas je vztahem, který je nutným předpokladem změny, tzn. který obsahuje podmínku, za které může jednomu a témuž skutečnému předmětu připadat více navzájem protikladných vlastností. A prostor či spíše místa věcí jsou opět pouze ty vztahy mezi nimi, jež obsahují důvod, že na sebe tyto věci navzájem působí při určitých silách v určitém čase právě tak a ne jinak.*“⁶⁷ Na rozdíl od Kanta Bolzano přepokládá, že čas a prostor nejsou názory, ale vztahy.⁶⁸

⁶⁵ PAVLÍK, Ján. Bernard Bolzano a německá klasická filosofie. *Filosofický časopis*. 1994, XLII, č. 6, s. 1013.

⁶⁶ BAYEROVÁ, Marie. *Studie o Bolzanovi*. Praha: ÚFS ČSAV, 1976, s. 16.

⁶⁷ BOLZANO, Bernard. *Výbor z filosofických spisů*. Praha: Svoboda, 1981, s. 149.

⁶⁸ PAVLÍK, Ján. Bernard Bolzano a německá klasická filosofie. *Filosofický časopis*. 1994, XLII, č. 6, s. 1013-1016.

Bolzano kritizuje i nové pokantovské systémy a vytýká jim především pomíjení pravidel logiky, neobjasňování předmětu, významu slov, nezdůvodňování a zamítání matematické metody. Dále zdůrazňuje jejich oblibu ve větách, které obsahují paradoxy a množství tautologií. Jedinou možností odstranění toho stylu myšlení je podle Bolzana studium logiky.⁶⁹

*„Mladé lidi však musíme, jak se mi aspoň zdá, před četbou takových knih varovat už z toho důvodu, že si snadno osvojí tento hravý způsob filosofování, který je ovšem mnohem lehčí než důkladné přemýšlení, a tak mu navyknou, že jsou po celý svůj další život pro jakékoliv metodické myšlení ztraceni.“*⁷⁰

Bolzano se snažil přimět studenty k vlastním názorům na základě objektivního a kritického myšlení. Tomu se snažil přispět během svých přednášek, kdy studentům předkládal logicky uspořádané námítky pro i proti předkládaným pravdám. Zároveň i ve svých spisech Bolzano připomíná námítky proti svým myšlenkám a logickou cestou dokazuje jejich pravdivost (viz například námítky proti nejvyššímu mravnímu zákonu⁷¹). Tento Bolzanův způsob přednášení je tím více obdivuhodný, že Bolzano si ho uchoval i v dobách, kdy byl pronásledován církví, která se snažila obnovit a upevnit svůj vliv. Po 6 letech perzekuce dosáhla církev pouze toho, že Bolzano již dále nesměl vyučovat, ale jednoznačně nevyhrála. Bylo to obzvláště tím, že Bolzanův život byl tak ctnostný, že bylo těžké mu něco vytýkat, což potvrzují nejen jeho příznivci, ale i jeho odpůrci. *„V očích veřejnosti, zejména vzdělanců, se Bolzano jevil jako mučedník pronásledovaný pro své přesvědčení; to jen zvyšovalo jeho nespornou mravní autoritu.“*⁷²

72

Světového věhlasu se tedy Bolzano dopracoval jako matematik a logik. Zabýval se vztahy mezi větami a jejich vlastnostmi, problematikou úsudku, je autorem teorie vědy založené na logice. Věnuje se úvahám o matematickém nekonečnu a filosofii

⁶⁹ BAYEROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano: evropský rozměr jeho filosofického myšlení*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, nakl. Filosofického ústavu AV ČR, 1994, s. 31.

⁷⁰ BOLZANO, Bernard. *Výbor z filosofických spisů*. Praha: Svoboda, 1981, s. 157-158.

⁷¹ BOLZANO, Bernard. *Výbor z filosofických spisů*. Praha: Svoboda, 1981, s. 102-107.

⁷² LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano - apologet, nebo kacíř?*. *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, s. 895.

matematiky. Neopominutelný je jeho přínos v nauce o funkcích, dále zpřesnění matematických pojmů (limita, spojitost, derivace, ...) a vytvoření Bolzanovy funkce.⁷³

5. Bolzanova sociální a politická filosofie

Bernard Bolzano prezentoval své názory na společenské a politické poměry při svých nedělních veřejných přednáškách (kázáních), které byly nazývány exhorty. Ostře kritizoval feudální a kapitalistickou společnost a poukazoval na projevy nerovností mezi lidmi, národnostní, politický a sociální útlak a také na materiální a mravní bídu společnosti.

Na základě těchto exhort, které spojoval s náboženstvím, systematicky rozpracoval utopický spis *„O nejlepším státě“*, kde zformuloval principy dokonalé společnosti. Toto dílo také nejuceleněji charakterizuje Bolzanovy sociální názory. Spis je rozdělen do 28 krátkých kapitol, kde systematicky a podrobně předkládá své myšlenky o svobodě a rovnosti, o vládě a zákonodárství, o roli náboženství, o výchově dětí, o majetku a penězích, o zaměstnání, průmyslu i obchodu, o knihách, zábavě, oblékání i cestování, o smrti a dalších tématech, která jsou spojena s fungováním dokonalé společnosti.⁷⁴

*„Bolzanovo pojednání „O nejlepším státě“ je utopií hlavně proto, že nezkoumá zákonitosti společenského vývoje a že odkazuje – a to už v předmluvě – na bližší či vzdálenější budoucnost.“*⁷⁵

Bolzanova práce předkládá utopické názory na ideální uspořádání společnosti, avšak není to dílo zcela fantazijní.

⁷³ SIRŮČEK, Pavel. Bernard Bolzano: matematik, filosof, utopický socialista i ekonom. Filosofický klub 2008 [online]. 2011 [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://www.filosoficky-klub.cz/2011/04/05/bernard-bolzano-matematik-filozof-utopicky-socialista-i-ekonom/>

⁷⁴ ŠPIČÁK, Josef. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Editor Jan Novotný. Praha: Melantrich, 1982, 293 s. České myšlení, sv. 11, s. 16-18.

⁷⁵ ŠPIČÁK, Josef. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Editor Jan Novotný. Praha: Melantrich, 1982, 293 s. České myšlení, sv. 11, s. 18.

Utopií je míněn způsob myšlení, který „*usiluje o změnu skutečnosti ve směru ideálních představ. Zároveň je to takové myšlení, které pokud nalezne svůj projev v jednání, částečně nebo zcela rozbíjí či přetváří existující skutečnost.*“⁷⁶

To, co se nám dnes může zdát jako utopie, může být v budoucnosti skutečností. Vzpomeňme například na vědecko-fantastickou literaturu Julese Verna, který ve svých dílech předvídal mnoho vědeckých vynálezů, které jsou dnes pro nás všední realitou.

5.1. Nejvyšší mravní zákon

Bolzano uplatňuje své logické myšlení nejen v matematice ale i co se morálních otázek týče. Zabývá se etikou a hledáním nejvyššího mravního zákona. Odmítá názor, podle kterého mravně dobré znamená totéž jako užitečné. Odmítá i Kantův kategorický imperativ. Bolzanovou hlavní námitkou proti Kantovu kategorickému imperativu je, že z něj nemůžeme vyvodit, zdali je dané chování dobré nebo špatné. Bolzano tedy odmítá kategorický imperativ a nahrazuje ho utilitářským zájmem obecného blaha, což je nejvyšší mravní zákon.⁷⁷

„*Kdo neprospívá druhým, není hoden života!*“⁷⁸

Bolzano píše: „*Pojmem „nejvyšší mravní zákon“ chápu praktickou pravdu, z níž lze objektivně, tzn. tak jako důsledek z jeho důvodu, odvodit každou jinou praktickou pravdu.*“⁷⁹ Z nejvyššího mravního zákona tedy můžeme vyvodit další zákony i povinnosti.

Jaromír Loužil uvádí, že Bolzano při tvorbě svého nejvyššího mravního zákona vycházel z filosofii svých předchůdců (Jean-Jacques Rousseau, Jakob Struve, Bernard Basedow, Gottfried Less, ...).⁸⁰

⁷⁶ VACKOVÁ, Barbora. *Prostor, moc a utopie: ideální město a jeho společnost*. 1. vyd. Editor Jan Novotný. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2010, s. 17.

⁷⁷ Morscher, Edgar, "Bernard Bolzano", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/bolzano/>.

⁷⁸ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 25.

⁷⁹ BOLZANO, Bernard. *Výbor z filosofických spisů*. Praha: Svoboda, 1981, s. 93.

⁸⁰ LOUŽIL, Jaromír. Bernard Bolzano - apologet, nebo kacír?. *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, s. 901.

Bolzanovo pojetí obecného blaha je silně ovlivněno Jean-Jacques Rousseauem, který definoval tuto mravní zásadu: „*Podporujte své blaho s nejmenší možnou újmou blaha svých bližních.*“⁸¹

I Bolzano zastával názor, že lidé musí dávat přednost prospěchu druhých před svým vlastním, pokud je jejich prospěch větší.

Bolzano pak dle této definice definuje svůj nejvyšší mravní zákon: „*Ze všech možných způsobů jednání vol vždy takové, které při zvážení všech důsledků nejvíce podporuje ctnost a blaženost celku.*“⁸²

Člověk podle Bolzanova nejvyššího mravního zákona, musí vždy jednat ve prospěch společnosti a přispívat tak k obecnému blahu. Pro své vlastní chování tedy Bolzano odvodil zásadu: „*Šťastným být a jiné blažit, to' úkol člověka.*“⁸³

„*Bolzanův koncept nejvyššího mravního zákona byl ovšem i bez ohledu na možné implikace již ve svém základu neslučitelný s oficiální církevní doktrínou, a tedy kacířský.*“⁸⁴

Nejvyšší mravní zákon existuje nezávisle na boží vůli a nepodmiňuje tedy její platnost. I Bůh se tedy musí tomuto mravnímu zákonu podřizovat a i kdyby Bůh neexistoval, tento zákon by stejně musel platit. Proto se podle tohoto nejvyššího mravního zákona musí řídit i lidé, kteří v Boha nevěří. Svůj etický zákon se Bolzano snaží odůvodňovat logikou. Toto odůvodnění je založeno na induktivním hledání činnosti, kterou nám ukládá zdravý lidský rozum. O tom, zdali je naše chování dobré či špatné, rozhoduje soulad s nejvyšším mravním zákonem, případně dalšími zákony, které z něj vyplývají. Nejvyšší mravní zákon také definuje povinnosti člověka, které nejsou cizí a nepřirozené, ale naopak jsou nezbytnou podmínkou lidské existence. Normy, které vyplývají z nejvyššího mravního zákona, jsou objektivní pravdy a jejich pravdivost je rozumově poznatelná.⁸⁵

⁸¹ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 97.

⁸² BOLZANO, Bernard. *Výbor z filosofických spisů*. Praha: Svoboda, 1981, s. 101.

⁸³ KEJKULA, Martin. Bernard Bolzano: etika, filosofie, logika. *E-logos / Katedra filosofie: ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY* [online]. 2002 [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kejkula1-02.htm>

⁸⁴ LOUŽIL, Jaromír. Bernard Bolzano - apologet, nebo kacíř?. *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, s. 912.

⁸⁵ KEJKULA, Martin. Bernard Bolzano: etika, filosofie, logika. *E-logos / Katedra filosofie: ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY* [online]. 2002 [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kejkula1-02.htm>

5.2. Pohled Bernarda Bolzana na pokrok společnosti

Stejně jako je celé osvícenství spjaté s myšlenkou nezbytného pokroku a rozvoje, tak se i Bolzano zabývá úvahami o pokroku. Bolzano kritizoval Kanta pro jeho prohlášení, že logika je od dob Aristotela mrtvá věda. Bolzano však tvrdí, že logika se neustále vyvíjí jako celé dějiny lidstva a přibližuje se dokonalosti. Podle Bolzana je pokrok *„věčně trvající cesta vpřed, jež zanikne teprve s vymřením lidstva samotného; cesta vpřed nikoli kterýmkoli směrem, nýbrž jen za třemi nejdůležitějšími věcmi, moudrostí, ctností a blažeností; konečně cesta vpřed, jež platí o lidstvu jako celku a vztahuje se na celé jeho trvání, které ale přitom naprosto nevylučuje kroky zpět v jednotlivých dobách a v jednotlivých zemích.“*⁸⁶

Abychom viděli pokrok, kterého lidstvo dosáhlo ve všech staletích svého dosavadního trvání, musíme se vzdát našich zkušeností. Zkušenosti totiž přináší nejistoty a ty zase určité stupně pravděpodobnosti. Pokud se tedy na historii lidstva podíváme bez zaujetí, zjistíme, že lidská pokolení dosáhla obrovského pokroku k cíli dokonalosti. Bohužel však ne tak rychle, jak bychom si představovali. Pozorněji se podíváme na zmíněné tři cíle, ke kterým má pokrok směřovat:

- 1) Co se pokroku k moudrosti týče, je v dějinách lidstva naprosto zřejmý. *„Kdo by chtěl popírat, že poznání nejdůležitějších pravd na této zeměkouli je v naší době jistě mnohem rozšířenější, než bylo kdysi; ... ; že vznešená pravda o zásadní rovnosti všech lidí, tento tak důležitý podklad všech našich povinností a práv, dochází každým stoletím obecnějšího uznání?“*⁸⁷
- 2) *„Ukrutnost je jistě neřest, která je podle dějin každým stoletím vzácnější. Jak se děsíme v dnešní době při čtení o ukrutnostech, které si dovovali starší národové ve svých válkách, které si často připustili i moudří, svými ctnostmi proslulí mužové dávnověku. ... Což není soucit a láska k lidem nejvznešenější ze všech ctností?“*⁸⁸ Podle Bolzana Bůh učinil lidi lidštější, citlivější, soucitnější a milosrdnější.

⁸⁶ BOLZANO, Bernard. *Pokroku a dobročinnosti*. 1. vyd. Brno: Svoboda, 1951, s. 65.

⁸⁷ BOLZANO, Bernard. *Pokroku a dobročinnosti*. 1. vyd. Brno: Svoboda, 1951, s. 70

⁸⁸ BOLZANO, Bernard. *Pokroku a dobročinnosti*. 1. vyd. Brno: Svoboda, 1951, s. 71.

- 3) „Jestliže jsme se tedy stali lepší a soucitnější a jestliže se umíme více ovládat, stali jsme se bezpochyby také blaženější.“⁸⁹ Ačkoli přibylo rozmanitosti lidských utrpení a objevily se i nové nemoci, umíme si s nimi poradit mnohem lépe, než v dřívějších staletích. Známe prostředky k zamezení lidského utrpení, léky k odstranění mnoha neduhů a prostředky ke zvýšení blahobytu.⁹⁰

Myslím, že pokud se na tyto pokroky podíváme s odstupem téměř dvou set let od doby, kdy Bolzano přednášel svým studentům tyto myšlenky, musíme uznat, že lidstvo udělalo opět obrovský posun k cíli dokonalosti. Pokud se oprostíme od zkušenostních předsudků a podíváme se na dějiny jako celek, spatříme celkově pozitivní pokrok lidstva. Ohledně nejrůznějších objevů a vědeckých vynálezů postupuje lidstvo kupředu mílovými kroky. Svoboda a rovnost lidí před zákonem se za tu dobu rozšířily prakticky do celého světa a jsou základem dnešních moderních států. Nicméně jak Bolzano píše, některé kroky, jsou kroky zpět, které nám ale pomohou dostat se zase dál k obecnému cíli. První a druhá světová válka přinesly mnoho zlého a mnoho vynálezů způsobilo neštěstí mnoha lidí. Například vynález jaderné bomby je a bude strašákem celého lidstva. Jednoznačně je to jeden z velmi sporných objevů, který lidstvu není přínosem. Nicméně i hrůzy, které tyto války přinesly, posunuly lidstvo zase o kousek dál. Ve 20. století také mnoho lidí umíralo na choroby, kterým se v dnešní době už umíme bránit, například pravé neštovice, tuberkulóza nebo tetanus. Podle mého názoru ne Bůh, ale samotné katastrofy, kterými si projdeme činí lidstvo citlivější a soucitnější a tím tedy i blaženější.

⁸⁹ BOLZANO, Bernard. *Pokroku a dobročinnosti*. 1. vyd. Brno: Svoboda, 1951, s. 71.

⁹⁰ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 103.

5.3. Rozbor sociálních a politických myšlenek v díle „O nejlepším státě“

Ve spisovatelově předmluvě tohoto díla Bolzano píše, že změny, které navrhuje a které by se v určitém státě provedly, musí být nejprve důsledně projednány a schváleny všemi moudrými lidmi daného státu. „*Než by se mohly takové změny, jakých je třeba v nejlepším státě, provést v některé zemi, byly by nutná mnohá zatímní patření přechodné platnosti, která by lid připravovala na to, co má přijít, a tvořila tak pozvolný přechod od jednoho k druhému, aby totiž nikdo nejen nebyl zkrácen ve svých právech, ale aby pokud možná nebylo ani stesku na potíže, kterých mohlo být pomalejším chodem věcí ušetřeno.*“⁹¹

Bolzano tedy neuznává žádné rychlé a radikální změny v přecházení z dosavadního fungování státu na nové, například formou revoluce. Nepřisuzoval žádnou významnější roli vznikajícímu proletariátu a nepředpokládal, že by revoluce dělnické třídy osvobodila svět od kapitalistického vykořisťování.⁹²

Stát musí pečlivě zvážit, jaké změny jsou vhodné právě pro konkrétní území a společnost, jelikož každý stát prošel jinými historickými zkušenostmi a různé národy se nacházejí na různých stupních vývoje. Nelze tedy mluvit o jednotném systému změn, které z každého státu učiní ideální společnost. Bolzano nabádá čtenáře k pečlivému a objektivnímu zkoumání jeho návrhů.⁹³

Dle Bolzana na světě neexistuje ústava, která by byla spravedlivá ke všem lidem stejně. Neexistuje stát, ve kterém by byli všichni spokojeni, nebo všichni nespokojeni. Vždy se najdou lidé, kteří jsou velmi nešťastní, ale ze své povahy nebo ze strachu snášejí všechna příkoří. Jiní lidé čekají zlepšení svých problémů stěžováním si na všechny strany, aniž by byli opravdu nešťastní. Podle nároku tedy nemůžeme soudit, která země je šťastnější. V celých dějinách státy měnily ústavy, aby se později vracely

⁹¹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 9.

⁹² LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 126.

⁹³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 8-10.

k těm původním. K původním ústavám se ale nevracely se zcela. Vracely se pouze k jejich podobám a za změněných poměrů.⁹⁴

„Ani nejlepší státní zřízení neudělá všechny lidi moudrými a dobrými, a protože je dále tolik zla a bolestí, které vyplývají z lidské přirozenosti, tu z toho plyne, že i při nejúčelnějším státním zřízení zbude vždy ještě dosti bolestí, které budeme muset vytrpět.“⁹⁵

Lidé si sami ve své bláhovosti vytváří problémy a nepříjemnosti, i když je jinak vlastně nic netrápí. Naopak na světě je obrovské množství lidí, kteří trpí nemožností uspokojit své nejnnutnější životní potřeby a to ne proto, že by jejich země byla chudá, ale proto, že jejich stát nespravedlivě a nerovně rozděluje statky a část země je nevyužitá. Stát se pouze dívá na zlo a příkoří, které si lidé dělají, ale nedělá nic, čím by tomu mohl zabránit.⁹⁶

„Z toho však nikterak neplyne, že by nebyla možná lepší ústava, a to podstatně lepší, než jsou všechny nynější ústavy a že by v moudrém uspořádání společnosti, při takovém, jakém dosud nikdy a nikde nebylo, vznikl zase stejný poměr nespokojenosti.“⁹⁷

⁹⁷ Bolzano věří, že lidé budou šťastnější, pokud zlepší své společenské zřízení.

Otázkou je, proč nám Bůh neukáže, jaké je nejlepší zřízení a proč nás nechá tápat. *„Moudrý a dobrotivý Tvůrce, dal nám skvělý dar rozumu, abychom ho užívali k pokroku a k postupnému zlepšování svého života na zemi.“⁹⁸*

Sami tedy máme přijít na to, jaké je nejúčelnější státní zřízení a jak ho dosáhnout. Nemůžeme nikdy tvrdit, že co se nepodařilo objevit doposud, nepodaří se objevit už nikdy a další bádání nemá smysl. Celá společnost by se měla řídit nejvyšším mravním zákonem, a směřovat tedy k dobru a obecnému blahu, a každý zákon ke zlepšení morálky a celkového blahobytu. Státní zřízení, které vyhovuje těmto požadavkům, můžeme nazvat dokonalým a účelným. Nelze ale tvrdit, že zřízení, které je nejlepší pro jednu zemi, je nejlepší i pro jinou zemi. Nejlepší stát nemůže mít totéž

⁹⁴ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 11-12.

⁹⁵ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 13.

⁹⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 11-13.

⁹⁷ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 11.

⁹⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 14.

zřízení v každé době a za všech okolností. Nicméně lidská přirozenost je ve svém základu stejná u všech lidí, a proto i základ ústavy nejlepšího státu je neměnný. Právě o tomto základu ústavy Bolzano pojednává ve svém spise *O nejlepším státě*. Při posuzování opravdové účelnosti státu se musíme zabývat tím, jaký člověk doopravdy je. Je zcela běžné, že lidé chybují. A právě proto musí být vytvořeno zřízení, které donutí občany jednat v souladu s obecným blahem i přes jejich chyby.⁹⁹

*„Dobrá ústava nesmí svěřovat blaho občanů jen náhodě, nýbrž musí být upravena tak, aby netrpěl celek, jestliže ti, kterým je svěřena moc ve státě, nekonají vždy všechno nejlépe, majíce někdy na zřeteli jen vlastní prospěch.“*¹⁰⁰

Bolzanova utopie má sklon k autoritářství, možná až k totalitním režimům. V účelně zřízeném státě, o kterém Bolzano pojednává, existuje autorita, které se neodporuje. Předpokládá se, že všichni občané společnosti jsou seznámeni s jejími zákony a řídí se jimi.¹⁰¹

„Ukazuje se, že ústava Bolzanova nejlepšího státu je velmi rozpolcená směs předpisů, které se svou požadovanou rovností všech občanů zdají být velmi pokrokové, ale na druhou stranu zcela nevhodné, co se uznaných svobod týče.“ (překlad vlastní)¹⁰²

Tím, že se v nejúčelněji zřízeném státě vše podrobuje zájmu obecného blaha, dochází k silnému omezení svobody jedinců. Avšak tím, že stát odstraňuje vznik nejružnějších nerovností – především v oblasti majetku – vzniká společnost vyznačující se rovností občanů. Tyto myšlenky jsou více rozebrány v následujících kapitolách.

V následující části práce se autorka věnuje vybraným kapitolám Bolzanova spisu *O nejlepším státě*.

⁹⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 14-16.

¹⁰⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 13.

¹⁰¹ HÁLA, Vlastimil. Bolzano jako představitel "rakouské filosofie"?. *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, č. 6, s. 928.

¹⁰² Morscher, Edgar, "Bernard Bolzano", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/bolzano/>](http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/bolzano/).

„The constitution of Bolzano's best state turns out to be a very ambivalent mixture of regulations which make an impression of being very progressive with respect to the desired equality for the citizens, but extremely objectionable with respect to the liberties conceded to them.“

5.3.1. Občané státu a rozsah státu

*„Ve státě účelně zřízeném je nutné pokládat každého za člena tohoto svazku, jestliže z toho, že je za člena pokládán a že se mu tedy jednak přiznávají práva občana, ale ukládají také povinnosti, k jejichž plnění se přidržuje třeba i násilím, vzejde úhrnem více užitku než škody.“*¹⁰³

Podle Bolzana může být tedy občanem státu každý, kdo o občanství daného státu žádá a slibuje dodržovat jeho zákony. Dále děti občanů státu se stávají občany až do své plnoletosti, kdy se mohou rozhodnout, zda chtějí být nadále občany daného státu a pokud ano, musí také slíbit poslušnost k jeho zákonům. Dále mohou být ve státě trpěni cizinci, kteří zdůvodní, proč se nemohou stát plnohodnotnými občany státu, nicméně však i oni musí dodržovat zákony daného státu. Také mohou být trpěni lidé, kteří svým způsobem života neškodí státu. Pokud by tito lidé jakkoli poškozovali stát, může je stát vyhostit se svého území.¹⁰⁴

*„Doufám však, že přijde čas, kdy se celé lidstvo bude pokládat za jednotu, za celek, v němž každý jednotlivec bude vázán, aby se aspoň v některých věcech řídil tím, co mu bude známo jako vůle celku, a že bude také možné přidržet jej, i když násilím, k plnění těchto povinností. To bych vyjádřil tak, že celé lidstvo je jedním státem.“*¹⁰⁵
Lidstvo má tedy podle Bolzana směřovat k jednotnému celku, unii, federaci všech států.

5.3.2. Moc zákonodárna

Bolzano v této pojednává o tom, komu by měla být v nejúčelněji zřízeném státu přidělena zákonodárna moc. Tvrdí, že z účasti na zákonodárství by neměl být zcela vyloučen žádný dospělý občan, nicméně účast jednotlivých občanů v zákonodárství by jednoznačně neměla být rovná.¹⁰⁶

¹⁰³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 17.

¹⁰⁴ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 17-19.

¹⁰⁵ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 18.

¹⁰⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 19.

„V každém jednotlivém případě by měli rozhodovat jen ti, ale ti pak všichni, jejichž poměry a vlastnosti, znalost věcí, mravní kvalita avšak také jisté vnější okolnosti opravňují k naději, že bude užitečné, dá-li se jim právo spolurozhodovat v tom nebo onom případě.“¹⁰⁷

Podle obecných pravidel nebo podle povahy jednaného problému se určí, kdo má právo účastnit se v zákonodárném procesu. Z tohoto procesu by však Bolzano vyloučil ty občany státu, kteří o daném problému zřejmě nic nevědí, a také se jich nijak nedotkne jakýkoli výsledek rozhodnutí. Tito občané však mohou sloužit jako rozhodčí pro případy, kdy se občané povolání k zákonodárnému procesu nebudou moci dohodnout. Navrhování zákonů by mělo být obecné a občané by měli mít možnost podávat návrhy zákonů anonymně. Komise sestavená ze šesti na sobě nezávislých osob, by měla návrhy předběžně prozkoumat, a pokud dojde k jednomyslnému odmítnutí návrhu, měl by se celý návrh zavrhnout. Postoupí-li komise návrh zákona k dalšímu zkoumání, budou informováni všichni lidé, kteří vyhovují výše zmíněným zásadám, a ti poté odevzdají svůj hlas. Nicméně aby se předešlo zneužití této moci, bude ustanovena rada starších a zkušenějších občanů. Tato rada by měla být složená z mužů i žen a ti by měli být voleni na tři roky v každé obci. Měli by to být lidé starší 60 let, kteří již minulosti prokázali svůj dobrý charakter, poctivost a znalost věcí.¹⁰⁸

5.3.3. *Vláda a donucovací zřízení*

Bolzano v popisu fungování ideálního státu a společnosti uvádí, že lidé, kteří budou rozhodovat o důležitých otázkách týkajících se celého státu, by měli být od útlého věku vzděláváni tak, aby získali odborné vědomosti a aby byli seznámeni se současnými problémy a poměry ve státě. Stát tedy potřebuje lidi, kteří budou oprávněni rozhodovat jménem ostatních, a tuto skupinu lidí nazývá Bolzano vládou. Jednotlivé obce, okresy i stát by měly mít vlastní vládu a také pokud by se státy spojily v nějaký vyšší celek, měly by také ustanovit společnou vládu. Bolzano upozorňuje na to, že nesmíme dopustit, aby tito vládní úředníci byli vyměňováni příliš často, jelikož vpravení se do fungování úřadu trvá nějaký čas a je tedy zbytečné neustálé měnění

¹⁰⁷ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 19.

¹⁰⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 19-24.

úředníků. Současně však varuje před doživotní funkcí úředníků ve vládě, a to proto, že lidé během života mění své smýšlení a mění se jejich výkonnost, a také proto, že úřad by měl být neustále doplňován mladšími, výkonnějšími generacemi. Bolzano navrhuje, aby úředníci ve funkci zůstávali po dobu jednoho, dvou nebo tří let, pokud mu však nebylo prokázáno provinění. Ve spise *O nejlepším státě* Bolzano dále detailně popisuje proces přijímání zákonů, počty členů vlád a způsoby jejich vybírání a volení.¹⁰⁹

Ve státě je nutná přítomnost aparátu, který bude kontrolovat a dbát na dodržování schválených zákonů. Stát, který takový aparát nemá, Bolzano nazývá „státem v rozkladu“. Je třeba, aby v tomto donucovacím zřízení byli lidé, kteří budou rozhodovat o způsobu nátlaku, a také ti, kteří budou dané rozhodnutí vykonávat. U těchto lidí je nutno dbát na jejich tělesnou kondici a obzvláště pak na způsob jejich života a k psychickému stavu. Je nutno vyvarovat se u těchto lidí vlastností, které by mohly vést ke zneužití zbraně, například prchlivost. Bolzano uvádí, že i v nejúčelněji zřízeném státě se může stát, že se vzbouří skupina občanů, kteří nebudou spokojeni s rozhodováním státu. Některé zákony, které budou uplatňovány pro dobro všech občanů státu, mohou být pro část z nich nepříjemné. I do nejlepšího státu se však mohou pokusit vtrhnout vojska mocných států, které se budou snažit přinutit občany žít podle jejich zákonů. Jak by se měl stát bránit občanským vzpourám a útokům vojsk? Bolzano bohužel na tuto otázku nenachází jasnou odpověď. Podle jeho názoru je třeba, aby každý občan byl vycvičen ke správnému zacházení se zbraní a k obraně státu.¹¹⁰

„Ti, kdo se bijí za vlastní krb, za volnost, ženu, děti, rodinu, ba i za holé životy lidí bojují jinak, než námezdné vojsko. Co by tedy cizí vojska dobyla svým vítězstvím, byla by nakonec jen řada mrtvol místo lidí a místo kvetoucího kraje vypálená pustina.“

111

Bolzano upozorňuje na světové dějiny, které ukazují, že i státy které se dlouho úspěšně bránily útokům cizích států, byly nakonec poraženy vzpourou vlastních občanů. Účelně zřízený stát se však nemusí vzpour ve vlastních řadách obávat, jelikož v něm nebudou lidé, kteří by bez své viny upadli do nouze nejnnutnějších životních potřeb a

¹⁰⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 24-30.

¹¹⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 30-34.

¹¹¹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 32.

každý musí mít příležitost pracovat a práci si zajistil živobytí. Samozřejmě se vyskytnou i jednotlivci, kteří svou leností a nedbalostí zapříčiní nedostatek svých zdrojů, ale tito jedinci nemohou stát ohrožit.¹¹²

5.3.4. Svoboda a rovnost

Velmi významnou otázkou nejen pro všechny osvícenské filosofy je otázka svobody a rovnosti lidí. Podle Bolzana už jen tím, že vstupujeme do občanské společnosti, se zavazujeme k omezení naší svobody.¹¹³

*„Podvolujeme se totiž vždy, že aspoň v něčem budeme jednat nikoli tak, jak bychom sami chtěli, nýbrž tak, jak toho žádá vůle celku.“*¹¹⁴

Zavazujeme se, že v určitých záležitostech budeme konat pro dobro celé společnosti a ne jen pro dobro naše. Rozumní lidé se proto nebudou bouřit proti omezení své svobody, jelikož to, k čemu je stát nutí, je ve prospěch celku a není pro jednotlivce ničím zlým. Opravdová svoboda je podle Bolzana stav, kdy v účelně zřízeném státě není pokud možno nic, co by člověka svádělo dělat špatné věci z obavy před nesnázemi nebo z naděje na zisk.¹¹⁵

V době kdy Bolzano žil, však Velká francouzská revoluce podnítila myšlenky na volnost a boj proti tehdejšímu ústavám. Lidé hlásali volnost a rovnost pro všechny občany, rovná práva a povinnosti a násilím se pokoušeli svrhnout tehdejší nesprávný řád v domnění, že taková cesta je nejlepší. Bolzano však v takovém chování nespatoval rozum a ve spise *O nejlepším státě* také vysvětluje proč.

*„Všichni lidé jsou bytostmi jednoho a téhož rodu nebo, jinými slovy, tvoří všichni jednu a tutéž rodinu, která vzala svůj počátek jen z jednoho a téhož páru rodičů.“*¹¹⁶

¹¹² BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 30-34.

¹¹³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 34.

¹¹⁴ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 34.

¹¹⁵ ŠPIČÁK, Josef. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Editor Jan Novotný. Praha: Melantrich, 1982, 293 s. České myšlení, sv. 11, s. 49.

¹¹⁶ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 106.

Nicméně každý člověk má jiné potřeby a schopnosti a je proto hloupost požadovat rovné podmínky pro všechny. Příroda každému nadělila různé schopnosti a předpoklady a tyto přírodní zákony nelze změnit a žádat rovnost. Muž, žena a dítě mají různé povinnosti. Také po starých a mladých lidech nemůžeme žádat stejné povinnosti. Nechceme tedy naprosto rovná práva a povinnosti pro všechny občany bez rozdílu.¹¹⁷

Přejeme si pouze, aby stát nedělal rozdíly mezi občany, „*pokud to nelze ospravedlnit rozdílností sil, aby nezaváděl a netrpěl mezi občany žádné nerovnosti, pokud jich nežadá blaho celku.*“¹¹⁸

Podle Bolzana se však ve společnosti vyskytují dva typy nerovností, které bychom měly vymýtit. Jde o majetkovou nerovnost a nerovnost, která vzniká připisováním jistých výhod z důvodu příbuzenských vztahů nebo původu člověka. I Bolzano uznává, že naprostá rovnost majetku není možná a ani žádoucí. Stát by měl umožnit občanům, aby svou vlastní přičinlivostí, pílí a spořivostí získali majetek, který by mohl být i několikrát větší, než majetek, který by jim připadl po spravedlivém, rovném státním rozdělení. Avšak neměl by dopustit, aby občan nashromáždil například stonásobně větší majetek, než by na něj připadal po státním rozdělení. Takový občan by se mohl stát nežádoucím pro stát a celou společnost, protože by mohl pomocí svého majetku ovládat jiné občany za účelem svého zisku. Občan, který dostal možnost nashromáždít takový obrovský majetek, ho mohl nashromáždít pouze tak, že ostatní občane zchudli. Velký majetek může být na jednu stranu dobrem, avšak zároveň zlem. Záleží, zda občan naloží s nabytým majetkem ve prospěch společnosti nebo svůj a tím pádem ke škodě společnosti.¹¹⁹

Stát by měl podle Bolzana zrušit všechny dědičná privilegia a nikomu by neměla být připsána jakákoli výhoda nebo nevýhoda plynoucí z jeho původu. Jedinou výjimku tvoří výchova. Jisté vlastnosti, ty dobré, avšak i ty zlé, mohou být děděny. Je tedy vhodné, aby se výchovou zamezilo projevům vlastností, které by mohly být škodlivé pro společnost a naopak aby výchova podporovala vlastnosti dobré, které mohou být prospěšné celku.

¹¹⁷ ŠPIČÁK, Josef. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Editor Jan Novotný. Praha: Melantrich, 1982, 293 s. České myšlení, sv. 11, s. 49-50.

¹¹⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 36.

¹¹⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 35-40.

„Připomeňme tisíckrát synovi velikého muže otcovy zásluhy, naznačte mu tisíckrát, že doufáte, že i on bude jednat stejně!“¹²⁰

Výchova je tedy jedinou výjimkou, kdy by původ měl být záminkou pro nerovnost. Avšak nikdo by kvůli původu neměl být upřednostněn. Občan „dobrého původu“ nesmí dostávat více peněz nebo zastávat místo vysokou státního úředníka jen pro svůj původ a naopak občan „nízkého původu“ nesmí mít uzavřené příležitosti pro vzdělání a profesionální uplatnění, má-li k tomu schopnosti.¹²¹

5.3.5. Náboženství

V předešlé kapitole týkající se svobody bylo napsáno, že v účelně zřízeném státě není pokud možno nic, co by člověka svádělo dělat špatné věci nebo předstírat, že přijímá pravdy, kterým ve skutečnosti nevěří. To se však týká jakéhokoliv smýšlení, tím spíše pak náboženského. Stát nesmí dopustit, aby jeho občané byli upřednostňováni podle náboženského smýšlení, a nesmí být ani odměnami lákáni k jakékoli víře.¹²²

„A tak pokládají-li občané (nebo aspoň jejich nějaká část) za povinnost uctívat Boha takovými nebo jinými obřady, nechť jim to stát dovolí, i když to, co tato bohoslužba vyžaduje, není právě obecně prospěšné, jen když škoda, která tím vzniká, není větší než zlo, které by vzniklo tím, že by jim stát tuto bohoslužbu zakázal.“¹²³

Bolzano tímto myslí například přinášení různých obětí, a to i krvavých, nebo požadavek celibátu. „Bolzano je pro svobodu náboženského přesvědčení, ale omezuje ji v otázce náboženského učení; je sice pro to, aby bylo umožněno hlásání i tzv. kacířství, ba i úplné nevíry, ale pouze vědeckou formou učencům, nikoli z kazatelny, lidu nebo při vyučování dětí.“¹²⁴

Nemůže tedy být trpěno, aby hlásání nových náboženských názorů bylo v první řadě šířeno mezi studenty na přednáškách. To může být dovoleno za určitých podmínek pouze v knihách. Každý kdo chce takové myšlenky hlásat, musí podle Bolzana dokázat

¹²⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 39.

¹²¹ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981. s. 106-108.

¹²² BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 40-43.

¹²³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 41.

¹²⁴ SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 113-114.

znalost své původní víry a také prokázat, že se po nějaký čas věnoval studiu nové víry. Stát musí také potrestat každého, kdo z náboženských pohnutek poruší státní zákony a spáchá tak čin proti obecnému blahu společnosti. Zneužití náboženství tedy Bolzano striktně odsuzuje. Bolzano také dává věřícím svobodnou ruku ve výběru kněžích, píše, že stát nemá do tohoto výběru nijak zasahovat. Dále Bolzano řeší otázky státního náboženství a role státu v náboženství. Bolzano zamítá tvrzení, že by stát neměl mít žádné náboženství, jelikož státní činitelé musí konat dle svého nejlepšího vědomí a svědomí a řídit se tím, co je pravdivé a dobré podle jejich náboženství.¹²⁵

*„Administrativní činitelé státu necht' neopomenou v žádném případě, kdykoli jde o nějaké nařízení, které se týká také lidí jiné víry, vmyslit se v jejich situaci, v jejich způsob myšlení, aby pochopili, jak na ně bude toto nařízení působit.“*¹²⁶

Stát by však měl podporovat myšlenky náboženství, které pokládá za správné a rozumné a šířit je všemi dovolenými prostředky, například ve školách a prostřednictvím výchovy. Stát by však neměl příliš omezovat šíření myšlenek a názorů, které se vládě zdají nesprávné, pokud se ovšem nejedná o učení, které je nebezpečné pro stát a ohrožuje obecné blaho společnosti.¹²⁷

*„Jak nespravedlivé by bylo překážet někomu, kdo se snaží šířit to nebo ono náboženské přesvědčení, nikoli snad nějakými řečnickými úskoky, nýbrž klidným výkladem svých důvodů, ať správných nebo nesprávných.“*¹²⁸

Proto ani stát nemůže přikazovat rodičům, v jaké víře mají vychovávat své děti. Pokud víra rodičů neohrožuje obecné blaho a neporušuje státní zákony, mají mít volnou ruku ve výchově. Ani stát tedy nesmí nutit občany k víře, kterou on považuje za jedinou správnou a dobrou.¹²⁹

S přibližujícím se rokem 1848 se objevuje mnoho reformátorských hnutí, které se snaží Bolzana zatáhnout do svých řad, což však Bolzano striktně odmítá. *„Bolzano požaduje chudobu církve, kdežto reformátoři pouze znovurozdělení církevního*

¹²⁵ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 40-43.

¹²⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 42.

¹²⁷ ŠPIČÁK, Josef. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Editor Jan Novotný. Praha: Melantrich, 1982, 293 s. České myšlení, sv. 11, s. 58-59.

¹²⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 43.

¹²⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 40-43.

majetku.“¹³⁰ Ke konci svého života se také postaví „proti socialistické a komunistické argumentaci, jakmile začne napadat náboženství obecně nebo katolictví speciálně a vychvalovat různé komunistické a náboženské sekty.“¹³¹

5.3.6. Výchova a vyučování

Podle Bolzana by péče o děti měla být jednoznačně svěřena do rukou rodičů a pouze v případě, že by vyšlo najevo, že jeden nebo oba rodiče nejsou schopni řádně vychovávat své potomky, mohla by být péče o ně svěřena do péče jiných rodičů v jiné obci. V každé obci, ve které žije kolem sta rodin, by měla být zřízena obecná škola, kterou by navštěvovali děti do 14 nebo 15 let. Bolzano také hrubě určuje předměty, které by na těchto školách měly být vyučovány. Jde o cvičení hmatu, čichu a zraku, tělocvik, náboženství, přírodopis, zdravotvědu, technické předměty, čtení, psaní a správné vyjadřování, cizí jazyk, zpěv, zeměpis, dějepis, státní zákony a nějaké rukodělné práce. Učitelem by měl být „člověk dobrý a se zdravým rozumem, veselý myslí, s láskou k povolání“¹³² a měl by být také řádně poučen o správném způsobu vykonávání učitelské profese. Při výuce by měly být v dostatečné míře používány různé pomůcky jako například učebnice, čítanky, obrazy a modely.¹³³

„Mládež, která projevuje nadprůměrné schopnosti a lásku k vědě, budiž posílána do škol vyšších.“¹³⁴ Tento přestup na vyšší školy však musí být korigován státem, aby nedošlo k nadbytku studujících. Vyšších škol bude v nejučelněji zřízeném státě více druhů a budou se věnovat metafyzice, logice, matematice, fyzice a lékařství. Jelikož do těchto škol, se podle Bolzana budou sjíždět studenti z různých končin, je důležité, aby na ně bylo pečlivě dohlíženo a aby byli vzdáleni ruchu města a druhému pohlaví. „Toho všeho lze snad nejlépe dosáhnout, budou-li těmto mladým lidem vyhrazeny ubikace, kde by bydleli asi po třech v jedné místnosti, v čemž jim budiž dána

¹³⁰ SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 114.

¹³¹ SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 116.

¹³² BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 45.

¹³³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 43-47.

¹³⁴ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 47.

možnost výběru, pokud se aspoň nevyskytuje stížnost na zneužití této volnosti. ... Alespoň jednou za půl roku mají učitelé nejen právo, ale také povinnost studující zkoušet, a přesvědčí-li se zkouškou nebo jiným způsobem, že některý z nich nepracuje náležitě, budiž jejich právem a ovšem také povinností, takového žáka raději dříve než později ze studií odstranit.“¹³⁵ Studenti si na vyloučení mohou stěžovat a případně mohou být přezkoušeni alespoň dvěma učiteli před veřejností.¹³⁶

Pro ostatní mládež, která se již dále nebude vzdělávat, budou zřízeny tzv. nedělní školy, kde se bude vyučovat všemu, čemu se neučili nebo nebyli schopni naučit na obecních školách. V každé obci by také měla být zřízena knihovna, k dalšímu vzdělávání občanů. Knihovna by měla obsahovat díla, která rozvíjí a upevňují životní moudrost, utužují víru v Boha, vzdělávají rodiče v otázkách výchovy dětí a také knihy, které občany seznámí s ústavou a zákony státu. Bolzano nezapomíná ani na „knihy, jejichž hlavním účelem je pobavit čtenáře, pokud nejsou svým obsahem škodlivé buď mravům nebo tím, že šíří zhoubné myšlení.“¹³⁷

5.3.7. Majetek

Kapitole o majetku je ve spise věnována nejdelší část. V této kapitole je opět velmi výrazný důraz na obecné blaho společnosti. Bolzano nezavrhne soukromé vlastnictví, jelikož pokud mají lidé vlastní majetek, může z toho vzniknout mnoho dobrého. „Nějaká věc, nechť je prohlášena za soukromý majetek, za majetek jednotlivce jen tehdy, je-li celku prospěšnější, aby jednotlivci toto vlastnické právo přiznal, než aby mu je odepřel.“¹³⁸ Například kniha, by podle Bolzana nikdy neměla být soukromým majetkem. Je tedy majetkem státu a podléhá cenzuře.¹³⁹

¹³⁵ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 49.

¹³⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 47-49.

¹³⁷ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 48.

¹³⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 52.

¹³⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 77-80.

Podle Bolzana je také vyloučeno, aby byl dům soukromým majetkem. Dům je majetkem státu a jeho obyvatelé platí přiměřené nájmné, a to pouze tolik, kolik je třeba na jeho údržbu. Je nespravedlivé a v účelně zřízeném státě tedy nemožné, aby některá rodina žila pouze z peněz, které obdrží od jiných rodin z pronájmu svého domu.¹⁴⁰

Je tedy zřejmé, že podle Bolzana má stát právo určovat podmínky soukromého vlastnictví, a to podle několika zásad:

1. „*Věc, která může být k užitku a k potřebě jen určitému jednotlivci, ostatním však nemůže být ani k tomu ani k onomu, nechť se stane vlastnictvím jednotlivce.*“¹⁴¹ Těmito věcmi Bolzano myslí například lidské tělo nebo duši, jelikož jen onen určitý člověk je dokáže užívat tak, jako nikdo jiný.
2. „*Pokud se týká věcí, které neposkytují jednotlivci žádný, nebo jen zcela nepatrný užitek, neboť mohou být ve státě zřízeném účelně velmi prospěšné jiným, nesmí být dovoleno, aby si je jednatlivec přisvojil a podržel.*“¹⁴² Bolzano uvádí příklad slepce, kterému nebude dovoleno skoupit umělecká díla, jelikož pro něj nemají žádný užitek, nebo například léčivé rostliny musí zůstat v majetku všech občanů.
3. „*Skutečnost, že je někdo nálezcem věci, která byla dosud bez pána, nechť není dostatečným důvodem, aby se mu přiznávalo její vlastnictví.*“¹⁴³ Není přeci jisté, že ten, kdo onu věc našel, ji také umí správně použít. Pokud například v účelně zřízeném státě někdo najde poklad, nevzniká právo na „nálezné“, tedy část z nálezů jako odměna. Nálezci by měli být přiměřeně odměňováni již za samotnou činnost hledání a také za poctivé ohlášení nálezů. Bohužel však Bolzano blíže neurčuje, jakým způsobem by nálezci měli být odměňováni.

¹⁴⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 84.

¹⁴¹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 52.

¹⁴² BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 52.

¹⁴³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 53.

4. Dále vlastnické právo nevzniká vyrobením věci. Ten, kdo danou věc vyrobí, nezískává automaticky právo na její užívání, jelikož si nemůžeme být jistí, že jí bude umět správně užívat a že pro něj vůbec bude mít nějaký užitek. Lidem však stát musí dát jistotu, že za svou práci, dostanou náležitou odměnu.

5. Předchozí zásady byly vcelku srozumitelné a v Bolzanově době známé. Dále však Bolzano uvádí několik nových zásad.
 - a. *„Co získává ceny jenom tím, že je to vzácné, nehodí se proto za majetek jednotlivce a nechť je tedy vždy majetkem státu.“*¹⁴⁴ Takové věci (například diamanty) totiž pobízejí člověka k marnivosti, nespokojenosti, závisti a nepřátelství.
 - b. Stát by měl také omezit právo darovací, protože obdarovaný by se mohl stát vlastníkem věci, kterou neumí vůbec použít, nebo ji neumí použít správně, k obecnému prospěchu. Stejně jako kdokoli nemůže komukoli věci libovolně darovat, nemůže je ze stejných důvodů ani půjčovat. Tato zásada je platná také ohledně půjčování peněz, jelikož ten, kdo si půjčuje, by mohl peníze použít k mnoha špatným účelům. Stát by však měl dát občanům možnost uložit si peníze a stejně tak i půjčit si je, avšak pouze od státu.
 - c. Stejně tak v účelně zřízeném státě je upraveno dědické právo, a to ze stejných důvodů jako v bodě b). Dědictví je automaticky převáděno na obec nebo stát. Bolzano uvádí, že potomci zámožnějších občanů by se příliš spoléhali na bohatství svých rodičů a marnili by čas potřebný k získání vědomostí. Také by se nekonečným děděním v rodině hromadil majetek a tím by se jiná část společnosti stávala chudší. Občané mohou dědit pouze věci, které mají subjektivní hodnotu, tedy například památku po rodičích. Nicméně v první řadě musí stát zaručit, že peníze, které bere dětem, nebudou zneužity institucemi, ale povedou k zaopatření dětí!

¹⁴⁴ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 56.

- d. Věci, které jsou pro jednoho bezcenné, mohou mít užitek pro někoho jiného, a proto se nesmí ničit (obrazy, knihy, hudební nástroje), ale musí být využity k obecnému prospěchu. ¹⁴⁵
- e. „Konečně je také potřeba, aby v duchu nejvyšší zásady byly určovány ceny kupní, ale také výše mezd a odměn za práci, ať ji koná jednotlivec nebo veřejnost nebo ve službě soukromé.“ ¹⁴⁶

5.3.8. Peníze a zaměstnání občanů

V nejučelněji zřízeném státě budou samozřejmě zřízeny peníze. Kovové pro zahraniční obchodování a papírové pro vnitrozemský obchod. Takový stát se podle Bolzana nemusí bát padělání peněz, jelikož to se může dít jen tam, kde se spolčí větší část občanů. K tomu však v účelně zřízeném státě nedojde. ¹⁴⁷

Bolzano předpokládá, že „při rozumném zřízení státu se vždy najde zaměstnání pro každého občana“ ¹⁴⁸ Nikdo však nesmí zahálet ani ztrácet čas prací, které není třeba. A ačkoli každý vynález, který vykoná práci stejně tak dokonale a úsporně, nebo i úsporněji, jako člověk, musí být náležitě oceněn, je také nutné, aby stát zabezpečil, že zaváděním strojní výroby, nebude část společnosti bez výdělků. Nicméně tím, jak účelně zřízený stát bude pečovat o zdraví a život občanů, bude podporovat sňatečnost, nepovede zbytečné války apod., poroste počet obyvatelstva a je tedy důležité náležitě ocenit každý vynález, který přispěje ke zvětšení počtu věcí, které jsou nezbytné pro život a zjednoduší výrobu. ¹⁴⁹

Zaměstnání, která již nepřinášejí obci žádný užitek (například z důvodu technického pokroku), budou státem zakázána, například mlácení cepy, tkaní na stavech, atd. Stejně tak budou zrušena všechna povolání, která občany pobízí k marnivosti a jiným špatným lidským vlastnostem. „Ve státě účelně zřízeném se

¹⁴⁵ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 61-64.

¹⁴⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 61.

¹⁴⁷ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 64-65.

¹⁴⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 65.

¹⁴⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 70-71.

nebude trpět, aby si někdo jako živnost nebo řemeslo zvolil hudbu tanec, herectví a kouzelnictví nebo jiné podobné zaměstnání.“¹⁵⁰ Bolzano tento názor obhajuje tím, že člověk se může v těchto uměleckých oborech stát mistrem, aniž by se jimi musel výlučně živit. Těmto uměleckým činnostem se tedy občané mohou věnovat ve svém volném čase a stát by měl dohlédnout na to, že opravdu zdařilá díla, by měla být co nejvíce šířena a podporována. „*Necht' spíše platí podle Horace, že prostřední výtvar si nezaslouží nic jiného, než aby zapadl.*“¹⁵¹ Dramatické hry však v účelně zřízeném státě nebudou vůbec prováděny, a to proto, že podle Bolzana nejsou obecně prospěšné a jsou nebezpečné mravnosti.¹⁵²

Bolzano nepopíral význam krásy a umění, avšak vždy připomínal, že jejich hlavní úlohou je sloužit rozumu a mravnosti.¹⁵³

V pravomoci státu je také kontrolování a upravování množství občanů, které se chce věnovat určitému oboru. Jde tedy o to, aby stát předvídal poptávku po zaměstnancích a upravoval jejich nabídku. Občané státu, kteří nemohou pracovat (nemocní, děti, důchodci), žijí na náklady státu.¹⁵⁴

V každé obci by také byly být budovy, kam by občané chodili vykonávat nějakou prospěšnou činnost. Ve svém volném čase by se takto mohli věnovat jinému zaměstnání, než tomu, kterým se živí a kdyby chtěl, mohl by za ni dostat mzdu. Bolzano předpokládá, že by občané této možnosti využívali mnohem raději než například hostince.¹⁵⁵

¹⁵⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 68.

¹⁵¹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 81.

¹⁵² BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 64-68, 80-81.

¹⁵³ LORENZOVÁ, Helena. Bernard Bolzano - estetik. In: TRLIFAJOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 139.

¹⁵⁴ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 68-69.

¹⁵⁵ BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981, s. 115.

5.3.9. Stravování a oblékání

V účelně zřízeném státě budou racionálně řešeny i otázky ohledně stravování a oblékání. Stát by měl dbát na kontrolu potravin a jejich prospěšnost a bezpečnost pro občany. Pokud bude lékaři dokázáno, že určité potraviny lidem škodí, bude třeba je odstranit z dosahu nakupujících. Stát by měl také korigovat dovoz potravin z krajin, kde je daného zboží přebytek do krajin s jejich nedostatkem. Potraviny, které jsou vzácné a zvláště pak ty, které jsou nezbytné pro nemocné, by měly být rozdělovány zřízenci a to nejprve těch, kteří je mají na předpis od lékaře.¹⁵⁶

„Je třeba, aby se jednotlivá pohlaví lišila i oblekem, a to tak, aby tento rozdíl byl patrný již z dálky. Necht' se tak děje stříhem šatů nebo barvou, nebo obojím. ... Z nejedné příčiny by bylo dobré, aby se neženatý občan lišil od ženatých také oblekem. Tím spíše by se šaty měly řídit i věkem člověka, aby tak nejen rysy obličeje, ale i látka šatů, jejich barva nebo stříh vydávaly svědectví o vyšším věku občana.“¹⁵⁷

Na rozdíl od mnoha jiných utopistů Bolzano odmítá společné stravování i jednotné oblékání. Lidé jsou rozdílní v chutích i potřebách, jídla se dají připravit několika možnými způsoby a nelze vyhovět všem rozmanitým přáním. Stejně tak je rozdílný vkus v oblékání a každému sluší a vyhovuje jiný typ oděvu. Oděv má mít samozřejmě své praktické funkce, ale má být také příjemný na pohled. Je proto nerozumné zavádět jednotný způsob stravování nebo oblékání.¹⁵⁸

¹⁵⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 81-83.

¹⁵⁷ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 83.

¹⁵⁸ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978, s. 117-119.

5.3.10. Rozdílnost pohlaví

Děti by podle Bolzana měly být poučeny o tom, co Bůh zřídil k uchování lidského rodu a o povinnostech, které z toho vyplývají. Dále v účelně zřízeném státě nebudou dovoleny knihy, obrazy a další věci, které „*dráždí a naplňují fantasií smyslnými představami a podobně.*“¹⁵⁹

Dále by mělo platit, že o přízeň dívky se vždy bude ucházet muž, ne naopak. Společnost by také měla dbát na posvátnost manželského stavu a měla by ho až na výjimečné případy upřednostňovat před stavem panickým. V nejučelněji zřízeném státě budou povoleny rozvody, avšak pouze v ojedinělých případech, a druhý sňatek nebude ostudou, pokud první manželství skončilo smrtí jednoho z manželů, nebo řádným rozvodem. Nemanželské děti, by v žádném případě neměly tímto stavem trpět a měly by být rovny ostatním dětem.¹⁶⁰

Chlapci by si již od mládí měli zvykat dvornosti a ústupnosti k dívkám. „*Dávat přednost ženám přikazuje zřetel k jejich větší slabosti a k bolestem, které vedou každého, kdo je muž, k soucitu a vyzývají k ochraně.*“¹⁶¹ Pokud mají tedy dva lidé různého pohlaví stejně oprávněný nárok na jednu věc, mělo by být dána přednost ženě. Pokud jsou však stejného pohlaví, měla by být dána přednost staršímu občanovi.¹⁶²

„*Ženské pohlaví je podle Ježíšova přesvědčení mužskému ve všech podstatných bodech rovno, neboli že obě pohlaví mají na zemi požívat stejnou vnímavost pro tři účely – moudrost, ctnost a blaženost -, a tudíž i pro stejná práva.*“¹⁶³

Samozřejmě ne úplně stejná práva a nároky, jelikož to nikdy není žádoucí. Obě pohlaví jsou natolik rozdílná, že nemůžeme po obou požadovat to samé. Právě tyto rozdíly, by však měly rozvíjet ctnost a blaženost obou pohlaví. Bolzano kritizuje mnohoženství bohatých mužů a kupování nevěst od jejich otců, kritizuje také mírné postihy za mužskou nevěru a naopak krajní přísnost pro nevěru ženskou. Odstranění

¹⁵⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 85.

¹⁶⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 85-86.

¹⁶¹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 89.

¹⁶² BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 89.

¹⁶³ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 118.

těchto nerovností však přináší křesťanství a manželství má sloužit k rozvíjení nejlepších ctností mužů i žen. Muž má být v manželství hlavou a starat se o svou manželku jako o nejlepší přítelkyni a pomocnici.¹⁶⁴

Bolzano se také věnuje otázce volebního práva. „*Při hlasování občanů nechť má hlas nejen muž, ale i žena, avšak jen tehdy, jsou-li v hlasování jednotní; jejich sjednocený hlas, nechť pak má platnost dvou hlasů. Nejsou-li však v hlasování jednotní, nechť ztratí hlas oba.*“¹⁶⁵

V této kapitole si můžeme všimnout pokrokovosti Bernarda Bolzana, který přiznává volební právo i ženám. Volební právo bylo ženám v českých zemích uděleno až v roce 1920, kdy bylo zakotveno v Ústavní listině Československé republiky, tedy přibližně sto let poté, co Bolzano napsal spis *O nejlepším státě*. Na druhou stranu Bolzano velmi výrazně lpí na tradičních hodnotách manželského svazku a morálních hodnotách. Překvapivý je Bolzanův postoj k volebnímu právu manželů. Pokud se totiž manželé neshodnou v hlasování, je hlas odebrán nejen ženě, ale i muži. Bohužel Bolzano více nerozvádí myšlenku volebního práva, například zdali má být volební právo udělené i svobodným ženám a jakou má jejich hlas platnost.

5.3.11. Ctižádost

„*Jedním z nejmocnějších pudů v člověku – z pudů, které při dobrém vedení působí právě tolik dobra jako zla při vedení špatném – je touha po cti, touha, aby člověk vynikl.*“¹⁶⁶

Společnost účelně zřízeného státu se musí snažit o probuzení tohoto pudu, avšak také musí dbát na to, aby u nikoho nepřerostl přes jiné pudy a nenutil tak člověka ubírat se pouze za slávou. Proto musí být mladým lidem vštěpován správný význam pojmů čest, ctnost a pravá sláva. Ctnostný život podle Bolzana spočívá v žití prostě, střídě, se zájmem o společnost a konání dobra pro blaho společnosti.¹⁶⁷

¹⁶⁴ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 116-125.

¹⁶⁵ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 86.

¹⁶⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 87.

¹⁶⁷ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 87.

„Střídým se tedy nazývá plným právem jen ten, kdo vlastním úsilím dosáhl u sebe toho, že má co možná nejmenší počet tužeb a potřeb, a kdo v souladu s tím skutečně také užívá jen nejmenší možné množství pozemských statků svým vlastním účelům.“¹⁶⁸

Myšlenkou střídého života však Bolzano nezavrhuje zámožnost, jelikož pokud se člověk v účelně zřízeném státě stal zámožným, tak pouze svou zásluhou – neexistuje dědické právo. V účelně zřízeném státě také nikdo nemůže zbohatnout příliš, takže nehrozí, že by kvůli bohatství jednoho zchudli jiní. Dále zámožnější občan může prokázat mnoho dobra společnosti a samozřejmě takový občan platí větší daně a po jeho smrti majetek získává stát.¹⁶⁹

V duchu těchto zásad však musí být vedeny i všechny státní instituce, a proto si nikdo nesmí přivlastňovat zásluhy jen proto, že mu byla svěřena důležitá funkce. Občané tedy nebudou dostávat tím vyšší plat, čím vyšší funkci vykonávají, a nebudou se o ni tedy ucházet lidé pouze ze ziskovosti a lidé, kteří k ní nejsou uzpůsobili.¹⁷⁰

¹⁶⁸ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 313.

¹⁶⁹ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 87-88.

¹⁷⁰ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 87-89.

6. Závěr

Bernard Bolzano je sociální kritik, utopický myslitel, náboženský reformátor, učitel a vychovatel, matematik a logik. Bernard Bolzano zemřel před 166 lety. Nezanechal po sobě žádného žáka, který by přímo navazoval na jeho učení. Nicméně i po této dlouhé době je jeho odkaz stále živý a i v dnešní době je pro nás inspirací. Svět zná Bernarda Bolzana především jako matematika a logika, jehož vědecké práce předvídají některé problémy současné logiky. Pro český národ má však Bernard Bolzano větší význam. Stal se motivací a zdrojem inspirace v dobách probouzení českého národa 18. a 19. století nejen pro své názory, ale i pro svůj ryzí charakter a výjimečnou osobnost. Z českých osobností navazovaly na Bolzanovy sociálně-etické názory například Tomáš Garrigue Masaryk, Anton Krombholz, Vincenc Zahradník.

Bolzanův přínos tkví převážně v humánnosti, kterou šířil svými díly i činy. Svou pedagogickou činností inspiroval studenty i vzdělané vrstvy obyvatelstva. Jeho mravní motivace během přednášek (exhort) byla impulsem pro sociální činnost. Vznikla tak například podpůrná instituce pro nemajetné studenty nebo studentská fakultní knihovna. Dalším Bolzanovým přínosem je jeho představa dvojjazyčné národní identity Čechů a Němců, založené na územní příslušnosti. Tato idea je v dnešní době, kdy s Evropskou unií vyvstává snaha o vytvoření evropského národa, velmi aktuální. Přínosnou shledávám i jeho formu přednášení. Ze studia Bolzanových děl, i děl, které o něm byly napsány, mohu říci, že se nikdy nesnažil vnučovovat své osobní názory ani pravdy, které hlásal a logicky obhajoval. Vždy také uváděl námitky, které mohou vyvstat proti těmto výrokům.

Práce rozebírá Bolzanovy představy o společnosti, tedy jeho sociální a politické názory. Tyto utopické myšlenky Bolzano promýšlel mnoho let a byly obsahem jeho exhort. Později je shrnul ve spise „*O nejlepším státě*“. V tomto díle Bolzano systematicky a detailně rozebírá své představy o fungování účelně zřízeného státu a ideální společnosti. Hlavní myšlenkou je Bolzanem formulovaný nejvyšší mravní zákon, kterým se řídí celá společnost. Účelně zřízený stát by měl vždy upřednostňovat zájmy celku, pokud je tento zájem přínosnější než zájem jednotlivce, a přispívat tak

k obecnému blahu. Bolzano předpokládá, že společnost je seznámena s chodem státu a disponuje absolutním rozumem. Rozumní lidé budou chtít jednat ve prospěch obecného blaha, aby tak nejen oni, ale i jejich příbuzní a celá společnost byli šťastní. Ve spise Bolzano rozebírá nejen formální otázky řízení státu, ale také osobní a společenský život občanů. Například otázky týkající se majetku, náboženství, rovnosti a svobody občanů, ale také otázky oblékání a stravování.

Odkaz Bernarda Bolzana je velmi obsáhlý a je zde stále mnoho otázek, kterých bych mohla rozvíjet. Například souvislost Bolzanových myšlenek s komunismem, Bolzanovo pojetí reformy církve, Bolzanova kritika Kantových názorů, Bolzanova metafyzika obsažená v díle „*Paradoxy nekonečna*“ a samozřejmě Bolzanovo logické a matematické uvažování vystižené v díle „*Vědosloví*“.

Názory Bernarda Bolzana jsou pokrokové a například v otázce všeobecného volebního práva předběhl svou dobu o celé století. Bernard Bolzano nezaložil žádnou filosofickou školu. Jeho myšlenky byly v průběhu 20. století opět objevovány a oceňovány. Týká se to zejména jeho smýšlení o rovnosti občanů a řízení státu. Z jeho myšlenek, je patrné protikapitalistické zaměření, což souvisí hlavně s jeho odmítnutím soukromého vlastnictví - pokud ovšem soukromé vlastnictví nějaké věci není pro společnost přínosnější. Za všech okolností bylo Bolzanovo myšlení pragmaticky zaměřené na obecné blaho.

Věřím, že tato práce bude přínosem pro studenty a učitele, kteří projeví zájem o myšlenky a postoje Bernarda Bolzana.

7. Seznam literatury:

- BAYEROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano: Evropský rozměr jeho filosofického myšlení*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, nakl. Filosofického ústavu AV ČR, 1994, 246 p. ISBN 80-700-7053-6.
- BAYEROVÁ, Marie. *Studie o Bolzanovi*. Praha: ÚFS ČSAV, 1976, 91 s.
- BERKA, Karel. *Bernard Bolzano*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1981. 133 s.
- BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Překlad Jaromír Loužil. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 373 s. Česká knihovna (NLN, Nakladatelství Lidové noviny). ISBN 978-80-7106-827-3.
- BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 1. vyd. Překlad Vojtěch Bláha. Praha: Vyšehrad, 1981, 109 s.
- BOLZANO, Bernard. *O pokroku a dobročinnosti*. 1. vyd. Brno: Svoboda, 1951.
- BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981. 165 s.
- BOLZANO, Bernard. *Výbor z filosofických spisů*. Praha: Svoboda, 1981, 246 p.
- ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. 2., samost. vyd. Mladá Vožice: Městský úřad Mladá Vožice, 2001, 63 s., [14] s. obr. příl. ISBN 80-238-7443-8.
- DROZENOVÁ, Wendy. *Etika vědy v České republice: od historických kořenů k současné bioetice: ideální město a jeho společnost*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, 376 s. EDIS (Masarykova univerzita), sv. 6. ISBN 978-80-7007-348-3.
- KŘIVSKÝ, Pavel a Marie PAVLÍKOVÁ. *Bernard Bolzano (1781-1848): Literární pozůstalost*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1981. 382.
- LORENZOVÁ, Helena. Bernard Bolzano - estetik. In: TRLIFAJOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 137-172. ISBN 8070072261.
- LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978
- PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1985. 144 s.
- SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 207 s.

ŠPIČÁK, Josef. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Editor Jan Novotný. Praha: Melantrich, 1982, 293 s. České myšlení, sv. 11.

VACKOVÁ, Barbora. *Prostor, moc a utopie: ideální město a jeho společnost*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2010, 171 s. EDIS (Masarykova univerzita), sv. 6. ISBN 978-802-1052-529.

VLASÁKOVÁ, Marta. Kořeny analytické filosofie: Bernard Bolzano. In: NITSCHÉ, Martin, Prokop SOUSEDÍK a Martin ŠIMSA. *Schizma filosofie 20. století*. Praha: Filosofia, 2005. 300 s.

VLASÁKOVÁ, Marta. Životaběh B. Bolzana. In: TRLIČKOVÁ, Kateřina. *Osamělý myslitel Bernard Bolzano*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2006, s. 11-26. ISBN 8070072261.

Časopisy

HÁLA, Vlastimil. Bolzano jako představitel "rakouské filosofie"? *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, č. 6, s. 915-929.

LOUŽIL, Jaromír. Bernard Bolzano - apologet, nebo kacír? *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, 895 - 914.

PAVLÍK, Ján. Bernard Bolzano a německá klasická filosofie. *Filosofický časopis*. 1994, XLII, č. 6, 1013 - 1030.

Internetové zdroje

KEJKULA, Martin. Bernard Bolzano: etika, filosofie, logika. E-logos / Katedra filosofie: ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY [online]. 2002 [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kejkula1-02.htm>

Morscher, Edgar, "Bernard Bolzano", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/bolzano/>](http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/bolzano/).

SIRŮČEK, Pavel. Bernard Bolzano: matematik, filosof, utopický socialista i ekonom. Filosofický klub 2008 [online]. 2011 [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://www.filosoficky-klub.cz/2011/04/05/bernard-bolzano-matematik-filozof-utopicky-socialista-i-ekonom/>

SPURNÝ, Martin. *Společnost Bernarda Bolzana* [online]. [cit. 2014-06-21]. Dostupné z: <http://www.bernardbolzano.cz/cs/node/4>